

ERDÉLY DÉLI VÉGEINEK VÉDELME AZ APAFI-KORSZAK ELSŐ FELÉBEN

Kulcsszavak: *I. Apafi Mihály; kettős birtoklás; Déva végvára; Zaránd vármegye; Hunyad vármegye; Zólyomi Miklós*

BEVEZETÉS

II. Rákóczi György elhibázott politikai döntésének, azaz a lengyel trón megszerzéséért az 1650-es évek végén a Porta támogatása nélkül indított hadjáratának a következményei miatt az Erdélyi Fejedelemség következő néhány esztendeje, az úgynevezett uralmi válság időszaka (1657–1662) nagyon mozgalmas képet mutat. A fejedelemség engedetlensége ugyanis a Porta megtorló hadjáratát váltotta ki, amelynek eredményeként Erdély gyakorlatilag hadszíntérre, működése és védelme pedig szervezetlenné vált.¹ A hadjáratok egyik legjelentősebb következménye az volt, hogy a térségben megerősödött az oszmánok befolyása. A déli végeken Karánsebes, Lugos, valamint Borosjenő végvárának 1658-ban bekövetkezett oszmán kézre kerülése, majd a fejedelemség kapujának tartott Várad elfoglalása (1660) és ezzel együtt a váradi török tartomány létrejötte hozott átrendeződést.² Az oszmán vilájetek és a fejedelemség közötti pontos határvonal kijelölésének hiánya és az ennek következtében kialakuló kettős birtoklás (*condominium*) miatt az 1661 őszi hatalomra kerülő I. Apafi Mihály fejedelemnek és kormányzatának az egyik legsürgősebb feladata a határvédelem megszervezése volt. Noha a váradi vilájettel szembeni védelem kialakítása kétségtelenül nagyobb kihívást jelentett,³ az állam hatékony működése érdekében a déli végek újjászervezése is létfontosságú volt.

* SZALAI Ágnes (1992) tudományos segédmunkatárs, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, szalai.agnes92@gmail.com

1 Az uralmi válság időszakára, a teljesség igénye nélkül, lásd B. SZABÓ János: *Erdély tragédiája. 1657–1662*. Corvina, Bp., 2019.

2 ERDÉLYI Alajos: *Barcsay Ákos fejedelemsége. Bölcsészdoktori értekezés*. (I. közl.). Különlennyomat. Századok 40(1906). 4. sz. 431–432.

3 SZALAI Ágnes: „Nagyságotok és kegyelmetek lévén az haza oszlopi...” *A fejedelmi kormányzat szerepe a váradi török tartománnyal szembeni végvárrendszer megszervezésében az 1660-as évek derekán*. Hadtörténelmi Közlemények 134(2021). 3. sz. 547–577.

A tanulmány célja annak bemutatása, hogy az Apafi-korszak első felében az erdélyi kormányzat miként tudott válaszolni – elsősorban Déva várára és a környező vármegyei seregekre építve – az oszmánok jelenléte miatti napi szintű kihívásokra. Emellett külön szót érdemel Zólyomi Miklós Apafi-kormányzattal való szembehe-lyezkedésének, majd a Portára szökésének ügye, amely Erdély déli határvédelmének szervezése terén újabb feladatok elé állította az erdélyi kormányzatot.

DÉVA VÉGVÁRA AZ URALMI VÁLSÁG IDEJÉN

Az uralmi válság időszakában a déli végeken bekövetkezett változások elsősorban ahhoz a Barcsay Ákoshoz köthetők, akit az oszmánok 1658 szeptemberében fejedelemmé tettek az engedetlen II. Rákóczi Györggyel szemben. Borosjenő végvárának feladását (1658) követően Barcsay, a nagyvezír követelésére és az ország megkímélésének reményében, át kényszerült adni Karánsebest és Lugost is.⁴ Az oszmán hódítások következményeként tehát Déva várának védelmi szerepe még inkább felértékelődött, hiszen a véghely, elhelyezkedéséből adódóan, a kezdetektől az Erdélyi Fejedelemség déli határvédelmének egyik fő pillére volt. Így nem meglepő, hogy Barcsay Ákos lemondása, majd a Portával szembeforduló Kemény János 1661. évi fejedelemmé választása után a térségben érdekelt másik nagyhatalom, a Habsburg Birodalom seregei az oszmánok további területszerzésének megakadályozása érdekében – más erősségek mellett – Déva várának megszerzésére is törekedtek.⁵ Az általuk támogatott Kemény János fejedelem is igyekezett a maga oldalára állítani a várban állomásozó magyar és német őrséget. Ez végül a törökpárti magyar várvédők lázadását elfojtó, a várbeli német zsoldosok kapitányi tisztségét viselő Thomas Springer közbenjárásával 1661 tavaszára megtörtént.⁶

4 A kérdésre részletesen lásd ERDÉLYI: *i. m.* 412–450.

5 SCHMIDT Vilmos: *Déva vára Erdélyben*. Az Erdélyi Múzeum Egylet Évkönyvei 4(1867). 1. sz. 97–102.

6 BETHLEN János: *Erdély története. 1629–1673*. Ford. P. VÁSÁRHELYI Judit. Utószó, jegyz. JANKOVICS József. Balassi, Bp., 1993. 91–92. Tudjuk, hogy Thomas Springer német kapitány 1664 januárja előtt vesztette életét, s „császárpártiságáért” I. Apafi Mihály bizonyára megkegyelmezett. A Kővárba szállított javait ugyanis halála után visszaadatta özvegyének, Fekete Annának. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) P659 Teleki család marosvásárhelyi levéltára (a továbbiakban P659), Missiles, 38. cs. nr. 803./66–67. A Dévában állomásozó német zsoldosok minden bizonnyal a Rákóczi-korszakban kerültek a várba. B. SZABÓ János–KÁRMÁN Gábor: *Külföldi zsoldosok az erdélyi udvari hadakban*. Hadtörténelmi Közlemények 135(2022). 4. sz. 778–780.

Az oszmán seregek válaszul többször feldúlták a vidéket,⁷ s kilátásba helyezték a vár elfoglalását is.⁸ Ugyanakkor a Kemény Jánossal szemben az oszmánok által hatalomra emelt és időközben a rendek által is megválasztott I. Apafi Mihály fejedelem és kormányzata szintén tisztában volt Déva várának stratégiai jelentőségével. Már 1661 végén a véghely megszerzésére és a környező vármegyék, így Hunyad és Zaránd megnyerésére törekedtek. Ez idő tájt azonban az Apafit támogató helybeli nemesség kis csoportjából Barcsay Péter csak a háborús körülmények okozta zavaros helyzetről tudott beszámolni a fejedelemnek Vajdahunyadról. Jelentése szerint a helyi bírónak ugyan átadta azt a fejedelmi parancsot, amely hadba hívta Hunyad vármegyét a Barcsay Mihály udvari kapitány vezette hadak megsegítésére, a vármegyei seregek hadba szállása azonban végül elmaradt, mivel az udvari kapitánnyal harcoló székely seregek is távoztak a térségből. Így Barcsay Péter azt ítélte szükségesnek, hogy Barcsay Mihály azonnal térjen vissza Hunyadba 200–300 udvari zsoldos (*kurtyán*) kíséretében.⁹ Kendeffy Gábor néhány nappal később szintén a térségben uralkodó nehézségekről számolt be I. Apafi Mihály fejedelemnek, miszerint a temesvári pasa seregei is Hunyad vármegyében kvártélyoztak. Dévából azonban Kemény János hívei, Keresztesi Ferenc, vélhetően a vár ekkori előljárója, valamint Kopasz István, hunyadi nemes¹⁰ uruk fenyegető levelét küldték szét a lakosságnak, hogy megakadályozzák az Apafi-hoz való átpártolásukat,¹¹ hatalmukat pedig a vidéken strázsáló Kemény-párti sere-

7 *Teleki Mihály levelezése*. II. Kiad. GERGELY Sámuel. Athenaeum, Bp., 1906 (a továbbiakban TML). 106. „Kapi uram azt írta tegnap, már a törökség mind betakarodott Hátszeg vidékére.” Uo. 125. „Déva környékét, az egész Hunyad vármegyét elégette [ti. a török – Sz. Á.]”

8 Kemény János manifesztumában erről így fogalmazott: „Még mi vagyon hátra gonosz szívekben, Isten s magok tudják, de csak már Déva s Kővár elfoglalása titkolatlan vagyon szájokban”. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. I–XXI. Szerk. SZILÁGYI Sándor. MTA, Bp., 1875–1898 (a továbbiakban EOE). XIII. 73.

9 Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára (a továbbiakban ENMLt) a Román Nemzeti Levéltár (a továbbiakban RNLt) Kolozs Megyei Levéltára (a továbbiakban: KMLt) őrizetében, Kemény Sámuel-gyűjtemény (a továbbiakban Kemény S.-gyűjt.), 12. cs. nr. 14–15. A kurtán/kurtyán lovas katonaságot is jelenthet, ez esetben azonban valószínűbb, hogy a román vajdaságokból érkező zsoldosokról van szó. *Erdélyi magyar szótörténeti tár*. VII. Szerk. SZABÓ T. Attila et alii. Bp.–Buk., 1993. 658–659; B. SZABÓ-KÁRMÁN: *i. m.* 782. Az Apafit támogató malomvízi Kendeffy és nagybarcsai Barcsay család térségbeli birtokviszonyairól lásd BÖJTE Ödön: *Hunyadmegye sztrigymelléki részének története és nemes családainak története tekintettel a birtokviszonyokra*. Bp., 1891. 20–21, 82–85, 183–84.

10 Keresztesi Ferenc és Kopasz István „Kemény-pártiságát” jól mutatja, hogy még Kemény János halálát követően, az utódja mellett 1662 márciusában az aranyosmeggyesi értekezleten állást foglalók listájában is feltűnnek azon támogatók sorában, akik Déván tartózkodva, a távolság és/vagy az oszmánok fenyegetése miatt, nem tudtak részt venni a tárgyalásokon. EOE XIII. 96.

11 Kemény S.-gyűjt., 12. cs. nr. 19–20.

gek biztosították.¹² Mindezek alapján Kendeffy is a *kurtyán* vitézek Hunyadba történő visszaküldésére tett javaslatot Apafinak.¹³

DÉVA VÉGVÁRA I. APAFI MIHÁLY HŰSÉGÉN

A tényleges fordulópontot Déva várának és katonaságának I. Apafi Mihály melletti elköteleződésében azonban bizonyosan nem hadainak térségbeli fokozott jelenléte, hanem Kemény János fejedelem 1662 januárjában a nagyszőlősi csatatéren bekövetkezett halála jelentette. Apafi néhány héttel később az őt támogató főuraknak több ízben is jelezte, hogy komolyan bízhatnak a korábbi Kemény-párti erődítmények, köztük Déva visszaszerzésében.¹⁴ Az 1662 márciusára Görgényszentimrére hirdetett fejedelmi országgyűlési meghívó is előrevetítette ezt: „ez haza ellenségi megszegénnittetvén, az hazafiai is jobb részént hűségünkre redeálván, Görgény és Fogaras várával együtt Déva felől is jó reménységünk nyújtott”.¹⁵ Az egyeztetések a térség és Déva várának Apafi hűségére téréséről szinte ezzel egyidejűleg meg is indultak, továbbra is az Apafit támogató helyi nemesség közreműködésével. Kendeffy Gábor igyekezett hatni a Hunyad vármegyeiekre, és próbált egyeztetni Keresztesi Ferencsel és a vár porkolábjával, Csekei Tamással. Ekkor Kendeffy, a fenyegetéseken túl, a várbeliek néhány követeléséről is beszámolt a fejedelemnek. Meglátása szerint a dévai tisztek csupán birtokadományok fejében és tisztségeik megtartása esetén hajlottak volna a megegyezésre. Az Apafit pártoló térségbeli nemesség azonban ekkorra már elérte, hogy Déva városa ne támogassa a vár elöljáróit, továbbá a várbeli katonák és a különleges jogállású fegyveresek, az úgynevezett zöld puskások közül is néhányan Apafi hűségére tértek, akárcsak a Hunyad vármegyei nemesség egésze. Szintén Kendeffy beszámolója alapján tudjuk, hogy már a szomszédos Záránd vármegyeiek sem esküdtek fel a Dévában maradt egykori Kemény-pártiak támogatására.¹⁶

12 MNL OL P1239 Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Apafi Mihály-gyűjtemény (a továbbiakban P1239), 1. d. 1–1661–33. nr. 87. Udvarhelyi János, Déva várának későbbi kapitánya így számolt be I. Apafi Mihálynak a helyzetről: „Az mint értem, kegyelmes uram, Kemény János uram levele érkezőn közikben, megkeményedtenek [...], nagyságodnak vigyáztatni kellene, mert az mint beszélük, egymást éri a katona Déva felé alá s fel, s félő, nagyságod embereiben el ne fogjanak”.

13 Kemény S.-gyűjt., 12. cs. nr. 19–20. A kurtyánok dévai katonasággal szembeni bevetésének szükségességéről lásd még: ENMLt a KMLt őrizetében, Fejedelmi udvartartási iratok, 63. cs. nr. 113.

14 MNL OL P659 48. cs. nr. 1038./110, 116.

15 EOE XIII. 100.

16 Kemény S.-gyűjt., 12. cs. nr. 30–31.

A kedvező hírek alapján maga a fejedelem, saját küldöttjei, Maksai Ferenc és Sebessi Ferenc révén is kegyelmet ajánlott a várbelieknek, biztosítéklevet (*assecuratio*) küldve a katonaság számára.¹⁷ A dévai magyar és német várórség, vélhetően kiegészülve a várba menekült nemességgel, ugyanakkor pontokba szedve saját követeléseit is megfogalmazta, és Maksai Ferencsel vissza is küldték a fejedelemnek. Mindenekelőtt „szabad járást” kértek, annak érdekében, hogy megbizonyosodhassanak Kemény János haláláról. Ennek beigazolódása esetén pedig, a fejedelem biztosítéklevele mellett, az országgyűléstől és a térségben birtokos Barcsay család tagjaitól, Pétertől és Mihálytól is *assecuratiót* követeltek a kegyelemükről. Továbbá azt is kérték, hogy mentesüljenek a kisselyki országgyűlés által törvénybe iktatott azon artikulus alól, miszerint a be nem hódoltak felségsértés jogcímén elvesztik birtokaikat. Kérték, hogy számukra azokat adják vissza, azon jószágokkal együtt, amelyeket a fejedelem esetleg már másnak adományozott. Emellett Keresztesi Ferenc, a vár előjárója, saját lakhatásának biztosítását követelte, mivel az oszmán terjeszkedés következtében elvesztette jószágait.¹⁸ A dévai őrség feltételei az országgyűlés elé kerültek, s habár az egyezség részleteiről egyelőre hallgatnak a források, bizonyos, hogy a vár és katonasága 1662 tavaszára elkötelezte magát I. Apafi Mihály mellett.¹⁹

A DÉVAI VÉGVÁR ELLÁTÁSÁNAK MEGSZERVEZÉSE

Az Apafinak való behódolás után, tekintve az elmúlt háborús időszakot, elengedhetetlen volt a kincstári kézben lévő vár(uradalom) ellátásának újjászervezése, és a helyben maradt német és magyar várórség zsoldjának folyamatos biztosítása. Utóbbi érdekében a fejedelem már 1662 áprilisában, azaz közvetlenül a görgényszentimrei országgyűlés után, elrendelte a Hunyad vármegyei *perceptornak*, hogy a vármegye adójából küldjön 400 forintot a jó ideje hópénz nélkül lévő *praesidium* számára.²⁰ Nem sokkal később Zejk Miklós helyi tisztségviselőnek a zajkányi–vulkáni harmincad jövedelméből kellett volna besegítenie a várórség ellátásába. Ő azonban, a zavaros

17 MNL OL P1239 1. d. 1–1662–17.

18 Kemény S.-gyűjt., 12. cs. nr. 34. A kisselyki országgyűlés vonatkozó törvényeit lásd EOE XIII. 87–88. (IV. és VI. artikulusok.)

19 „Franciscus Maxai certis rationibus excusat nobiles in arce Déva delitescetes et difficulter auditur, praecipue quod Stephanum Kopasz excuset ratione ad sese datarum, ne comitiis appropinquet, alioquin per Kucsuk pasa moriendum esse sibi [...]” EOE XIII. 112.

20 MNL OL F12 Gyulafehérvári Káptalan országos levéltára, Lymbus (a továbbiakban F12), 12. d. I. Apafi Mihály közigazgatási rendeletei 1661–1663. XII./6./5. I. Apafi Mihály a Hunyad vármegyei *perceptornak*, mikolai tábor, 1662. április 14. (43594. számú mikrofilm-tekercs.)

helyzetben fellépő készpénzhiány miatt, nem tudta teljesíteni a fejedelmi parancsot.²¹ Ennek ellenére a vár(katonaság) ellátása terén a fejedelmi kormányzat továbbra is számolt a vámbevételekkel, s bizonyára ez is szerepet játszott abban, hogy 1662 nyarán a dévai vár (al)kapitányi tisztségére a dévai harmincadosként is működő Udvarhelyi Jánost nevezték ki.²² A meglévő harmincadjegyzékekből kiderül, hogy – egyebek mellett – Udvarhelyinek a kapitányságára járó praebendája, valamint Csekei Tamás (fő)porkolábnak és Veres Sándor alporkolábnak a fizetése, akárcsak előbbinek a posztópénze is, a dévai vám jövedelméből telt ki.²³ A három dévai pattantyúsnak, azaz tűzérnek, valamint a háborús időkben fegyverrel szolgáló, béke idején pedig egyéb fegyveres szolgálatot teljesítő dévai puskásoknak a járandóságát is – az uradalom bevételei mellett – a környező harmincadok biztosították.²⁴ Az ellátás akadozását ugyanakkor jól mutatja a pattantyúsok fejedelemhez intézett kérvénye, melyben háromhavi hátralékban lévő zsoldjukról panaszkodtak, konkrétan arról, hogy sem Déváról, sem a szászvárosi harmincadról nem kapták meg 10 forintnyi hópénzüket.²⁵

A fejedelmi kormányzat a teljes várőrségnek a zsoldjára is különített el a vámjövedelmekből: az 1660-as évek első felében Sárasi András zajkányi–vulkáni harmincados feladata volt a várőrség hópénzének kiutalása.²⁶ Emellett természetesen szá-

- 21 Kemény S.-gyűjt., 12. cs. nr. 45. Zejk Miklós 1661. április 6. és 1662. március 5. között viselte a zajkányi–vulkáni harmincadosi tisztséget. Lásd MNL OL F439 Erdélyi kincstári levéltár, Fejedelemskori számvevőség, A fejedelmi prefecturális sedria jegyzőkönyve (1660–1688), fol. 18v. (49599. számú mikrofilmtekercs.)
- 22 Udvarhelyi János 1662. április 6. és 1665. december 31. között bírta a dévai harmincadosi tisztséget. MÁTYÁS-RAUSCH Petra–SZALAI Ágnes: *Fejedelmi prefektusok Erdélyben. Források a kora újkori Erdély igazgatástörténetéhez*. MTA, Bp., 2021. 164. Dévai várkapitányi kinevezése az eddig előkerült források szerint 1662 augusztusában történhetett, conventióját a dévai udvarbírótól, Nagy Istvántól kapta. MNL OL F12 12. d. I. Apafi Mihály közigazgatási rendeletei 1661–1663., XII./6./6. I. Apafi Mihály Nagy István dévai udvarbírónak, gerendi tábor, 1662. augusztus 30. (43594. számú mikrofilmtekercs.)
- 23 MNL OL F440 Erdélyi kincstári levéltár, Fejedelemskori számvevőség, Fejedelmi kori számadások és egyéb gazdasági iratok, No. 17. Fol. 31v.; No. 18. Fol. 39v.; No. 20. Fol. 46a–b.; SZÁDECZKY Béla: *I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása. 1. Bornemissza Anna gazdasági naplói (1667–1690)*. MTA, Bp., 1911. 85.
- 24 MNL OL F12 11. d. I. Apafi Mihály közigazgatási rendeletei. XII./6./103. I. Apafi Mihály Nagy István dévai udvarbírónak, Fogaras, 1663. március 12.; XII./6./119. I. Apafi Mihály ifj. Fodor István szászvárosi harmincadosnak, Gyulafehérvár, 1664. április 28.; XII./6./131. I. Apafi Mihály Újvári István kolozsmonostori harmincadosnak, Fogaras, 1667. március 25.; 12. d. XII./6./30. I. Apafi Mihály Újvárosi István kolozsmonostori harmincadosnak, Radnót, 1668. augusztus 29. (43594. számú mikrofilmtekercs.)
- 25 Uo. 11. d. I. Apafi Mihályhoz intézett folyamodványok, XXII./3./19. Dániel és György dévai pattantyúsok supplicatioja I. Apafi Mihály fejedelemhez, 1664. április 28. (43593. számú mikrofilmtekercs.)
- 26 Uo. 12. d. I. Apafi Mihály közigazgatási rendeletei 1665–1668. XII./6./6.; XII./6./64. I. Apafi Mihály Sárasi András zajkányi–vulkáni harmincadosnak, Gyulafehérvár, 1664. május 29., Kolozsvár, 1665. január 7. (43594. számú mikrofilmtekercs.)

molta k kifejezetten a katonaság ellátására kivetett adókkal is. Ezt Déva esetében a környező Hunyad és Zaránd vármegyéből, valamint Fehér megye alsó járásából szedték, adminisztrálását pedig, a vármegyei adószedők mellett, az I. Apafi Mihályt szinté már a hatalomra kerülésétől támogató osdolai Kun István hunyadi és zarándi főispán több ízben felügyelte.²⁷ Mindezek ellenére a várkatonaság fenntartása az 1660-as évek első éveiben folyamatosan akadozott. Nagy István dévai udvarbíró például már 1662-ben arra kérte a gazdasági ügyekre nagy rálátással rendelkező Bornemissza Anna fejedelemsasszonyt, hogy – a többi véghelyhez hasonlóan – Dévába is küldessen „gyorssegélyt” a szász *universitas* által.²⁸ Erre sor is került, azonban a 2500 köböl búza nem segíthette a vár ellátásának biztosítását, mert azt egyelőre ismeretlen módon eltékoztolták. A kilátástalan helyzetben lévő *praesidium* pedig már a vár elhagyásával fenyegette a fejedelmi kormányzatot.²⁹

A fennakadások kiküszöbölésére a legkézenfekvőbbnek a sóbányászatból és a sókereskedelemből származó jelentős bevételek egy részének erre a célra történő elkülönítése tűnt, a közeli Maros folyón zajló sókereskedelem hasznát ugyanis már a korábbiakban is élvezte Déva vára és uradalma.³⁰ Ennek a jövedelemnek a növelése érdekében az erdélyi kormányzat 1664-ben a marosváradjai sókikötő mellett Déván is létrehozott egy *portust*, kifejezetten azzal a céllal, hogy abból fedezzék a dévai várőrség zsoldját. A kifizetések időnként ezután is akadoztak, ugyanis az 1660-as évek végén egyes kereskedők elkerülték a dévai *portust*, megkárosítva ezáltal a kincstárt. Az így kiesett vámbevételek pedig éppen a dévai katonaság hópénzéből hiányoztak,³¹ a sókikötő jövedelméből folyósított évi hozzávetőlegesen 500 forintnyi zsold ugyanakkor alapjaiban biztosította a vár működtetését.³² Az összegből pedig arra következtethetünk, hogy a tizenkét fős német őrség mellett hozzávetőleg 100-150 magyar

27 Magyar Tudományos Akadémia, Könyvtár és Információs Központ (a továbbiakban: MTA KIK), Kézirattár, Oklevélgyűjtemény, K 347. d. nr. 2034.

28 ENMLt a RNLt KMLt őrizetében, Kemény József-gyűjtemény, nr. 1236.

29 SZALAI Ágnes: *A helytartók, Bornemissza Anna és a „tanácsi rend” kormányzati szerepe I. Apafi Mihály 1663. évi távolléte idején.* Történelmi Szemle 63(2021). 2. sz. 233–235.

30 MNL OL F27 Kolozsmonostori Konvent országos levéltára, Urbaria, Fol. 811r. „Az Maroson kereskedő hajósok minden hajó sótól szoktanak két vám söt adni az vár és udvarház szükségére, az mikor eladják, minden száztól fél söt szoktanak adni [...]” (46370. számú mikrofilmtekercs.)

31 EOE XIV. 294.

32 KULCSÁR Árpád: *Sóbányászat és sókereskedelem I. Apafi Mihály idején.* Századok 125(1991). 5–6. sz. 419. A fejedelem 1669-ben a dévai sókikötő rationistáját, Érsekújvári Andrászt például éppen azért intette meg és szólította fel a bevétel beszolgáltatására, mert a számtartó a várőrség fizetésének megadására hivatkozva nem küldött be a kincstár számára egyéb jövedelmet: „[...] hűséged penig ez ideig az praesidiariusok fizetések kívül majd semmit nem admoneált kezükben, praetendálván azt, hogy a nemes ország a praesidiariusok fizetésére rendelte volna abéli proventust”. MNL OL F12 12. d. I. Apafi Mihály közigazgatá-

katona szolgálhatott a dévai várban az Apafi-korszak első felében.³³ A fejedelmi kormányzat a dévai sókikötő felállítását követően nem csak a zsold összegét utaltatta ki innen a dévai katonaság számára. A fejedelemtől és a fejedelemasszonytól a *portus* számtartójához érkező parancslevelek ugyanis arra engednek következtetni, hogy a posztópénzt vagy a posztóvásárlást, rossz bortertermés esetén pedig annak megváltását is az itteni bevételekből egyenlítették ki.³⁴

A várkatonaság ellátása mellett természetesen a vár karbantartásáról és hadi felszereléséről is gondoskodnia kellett az erdélyi kormányzatnak. A vár állapotának a felmérése, a szokásnak megfelelően, a véghely I. Apafi Mihály melletti elköteleződését követően vélhetően megtörtént. Az udvarbíró parancsba kapta, hogy szükség esetén „építtesse az várat”, és azt is tudjuk, hogy a javítási munkálatokhoz az uradalom erőforrásait használták fel.³⁵ A véghely hadi felszereléséről egyelőre keveset árulnak el a források. Az bizonyos, hogy a tűzérőség megerősítésére figyelmet fordított a kormányzat, hiszen a fejedelem már az 1660-as évek elején a lőszergyártáshoz nélkülözhetetlen, évi 15 mázsa ón várba küldéséről rendelkezett.³⁶ Emellett, a pattantyúsok munkájának megkönnyítése és a löporgyártás érdekében, Fogarasból Czincz István portörő mestert is a várba rendelte.³⁷

si rendeletei 1665–1668. XII./6./7. I. Apafi Mihály Érsekújvári András dévai portusi rationistának, Fogaras, 1669. október 13. (43593. számú mikrofilmtekercs.)

- 33 A német őrség létszámáról egy, a fejedelemhez 1669-ben intézett *supplicatio* tanúskodik, amelyben a 12 fős német őrség a fejedelemtől posztójuk kiadását kérte, a korábbi szokásnak megfelelően az udvari német katonák posztójának megadásával egyidejűleg. I. Apafi Mihály a posztójuk megvételét a dévai portusi számtartó feladatává tette. Uo. 11. d. I. Apafi Mihályhoz intézett folyamodványok, XII./3./20. (43593. számú mikrofilmtekercs.). Az őrség létszámára a kővári katonaság hópénzének pontos kimutatásaiból és létszámából próbáltunk következtetni. Lásd erre példaként MNL OL P659 20. cs. nr. 668./50–53.
- 34 MNL OL F12 10. d. XI./1–2./12.; XI./3./36.; 12. d. XII./6./8. Bornemissza Anna levele Érsekújvári Mihály [!] dévai portusi adminisztrátornak, Gyógy, 1669. június 2.; Alpestesi Veres Sándor dévai viceporkoláb supplicatioja Bornemissza Annához; I. Apafi Mihály Érsekújvári András dévai portusi rationistának, Fogaras, 1669. december 5. (43593. számú mikrofilmtekercs.)
- 35 MÁTYÁS-RAUSCH-SZALAI: *i. m.* 147. A várak felméréséről Udvarhelyi György fejedelmi prefektus így számolt be Teleki Mihály kővári főkapitánynak: „Elsőben Dévára kell menni az káptalanoknak, onnét Szamosújvárba, s Kővárba [...]”. Uo. 227.
- 36 MNL OL Beszterce város és kerület levéltára, Missiles, nr. 1663./163. I. Apafi Mihály Beszterce város előjáróinak, Déva, 1663. szeptember 27. (469. számú mikrofilmtekercs.)
- 37 MTA KIK Kézirattár, Oklevélgyűjtemény, K 347. d. No. 2031.

A HUNYAD ÉS ZARÁND VÁRMEGYEI FŐISPÁN ÉS SZEREPE A DÉLI VÉGEK VÉDELMÉBEN

Erdély hatékony védelmének megszervezése és működtetése érdekében a kormánynak – a végvárak helyzetének rendezése mellett – különös figyelmet kellett fordítania a környező vármegyék főtisztviselőinek a kiválasztására is. A partiumi és Hunyad vármegyék kivételével a fejedelemség többi vármegyéjének élén két főispán állt, akik a fejedelmi hatalmat képviselték a törvényhatóságokban. A helyi szintű közigazgatási feladatok mellett, általában a fejedelmi kormányzat tagjaiként, személyük összekapcsolta a vármegyei történeteket az országos politikai döntéshozatallal, ez pedig a vármegyében felmerülő nehézségek mielőbbi orvoslását is elősegíthette.³⁸ Jelen tanulmány szempontjából feladataik közül kiemelendő a fejedelem (hadba szólító) parancsainak továbbítása, azaz kihirdetése a vármegyei nemesség számára, hiszen ez utóbbiak bandériumai, a végvidéki katonaságot kiegészítve, segítették az ország és az oszmán vilájetek árnyékában élők védelmét.³⁹

A déli végek esetében Hunyad és az oszmán terjeszkedés következtében „megcsonkult” Zaránd vármegye működtetésének megszervezése és megfelelő főispánjának kiválasztása több szempontból is elengedhetetlen feladat volt. Az oszmánok hódoltató törekvéseinek egyre inkább célpontjául váló két vármegye lakosai az uralmi válság zavaros éveit követően szinte azonnal I. Apafi Mihály oltalmát kérték,⁴⁰ így különösen fontossá vált a fejedelmi hatalmat a helyszínen képviselő főispán személye. Az Apafi-kormányzatnak ugyanakkor mindkét vármegye működtetésében változásokkal és kihívásokkal kellett szembenéznie.

A Zaránd vármegyei főispáni tisztségben az uralmi válság eseményei jelentős átalakulást hoztak. Korábban hol az oszmánok által elfoglalt Bihar vármegye főispánja, hol az ekkoriban ugyancsak oszmán kézbe került Borosjenő végvárának kapitányai viselték a zarándi tisztséget is.⁴¹ Az oszmánok partiumi terjeszkedésének következtében azonban már 1659-ben logikus és egyszersmind kényszerű lépés volt a fejedelmi kormányzat részéről, hogy Zaránd vármegye megmaradt részét valamely szomszédos

38 DÁNÉ Veronka: „Az őnagysága széki így deliberála...”. *Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata*. EME, Kvár, 2006 (Erdélyi Tudományos Füzetek 259). 42.

39 Erre jó példa a Hunyad vármegyei nemesség fejedelem általi hadba szólítása 1665 szeptemberében az oszmánok hódoltatási törekvéseire hivatkozva, amely fejedelmi parancsot Kun István főispán „terjesztett” a *generalis congregatio* elé. Lásd erre: MNL OL P1239 2. d. 1–1665–9.

40 *Török-magyarkori állam-okmánytár*. IV. Szerk. SZILÁDY Áron–SZILÁGYI Sándor. Eggenberger, Pest, 1870 (a továbbiakban TMÁO). 86–87.

41 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdély központi kormányzata. 1540–1690*. Akadémiai, Bp., 1980. 30, 32.

vármegyéhez „csatolják”.⁴² Az 1664. évi segesvári országgyűlés beszámolója igazolja, hogy az Apafi-kormányzat Hunyad vármegyéhez csatolta a „megcsonkult” Zarándot, így igazgatásuk is, mindenekelőtt a közös főispán személyén keresztül, szorosan összekapcsolódott.⁴³

Hunyad esetében az örökös főispáni tisztségre kell utalnunk, ugyanis egészen a 17. század első feléig a vajdahunyadi váruradalom birtokosai voltak a vármegye főispánjai is, akik nemzedékeken keresztül az iktári Bethlen család tagjai közül kerültek ki.⁴⁴ Ezek alapján érthető, hogy 1658-ban Barcsay Ákos miért az országos politikába egyre jobban bekapcsolódó iktári Bethlen leszármazottat, Zólyomi Miklóst nevezte ki a tisztségre. A háborús években Zólyomi azonban II. Rákóczi György fogságába esett, aki 1659-ben a helybeli birtokos főurat, Kapy Györgyöt nevezte ki főispánnak. Habár 1660-ban történő szabadulása után Zólyomi visszanyerte tisztségét, azt nem sokáig bírta, mert az Apafi-kormányzattal való szembehelyezkedéséért I. Apafi Mihály fejedelem 1662-ben Fogaras várába záratta.⁴⁵ A hunyadi főispánságot ekkortól, legkésőbb 1664-től pedig a zarándit is, az Apafit már hatalomra jutása óta támogató osdolai Kun István nyerte el. Kun kinevezése kezdetben igen jó döntésnek tűnt a fejedelem részéről:⁴⁶ jól irányította az adószedést és a dévai vár ellátását,⁴⁷ illetve fontos szerepet vállalt mind a helyi védelem megszervezésében, mind az oszmánokkal való kapcsolattartásban.⁴⁸ A fejedelmi udvarban uralkodó megosztottság és vélhetően a helyi főúri ellentétek miatt,⁴⁹ továbbá minthogy 1665 őszére a vármegyeiek is elégedetlenek lettek főispánjukkal, a fejedelem és tanácsa a helybeli birtokos főurat, Kapy Györgyöt választotta ki a tisztségre.⁵⁰ Kun István azonban nem akart megválni

42 EOE XII. 171. „[...] Zaránd vármegye Jenő veszedelme miatt úgy fogyott el, hogy csak az felső járásban maradt meg egy kis darab. Azért [...] hova incorporáltassék az a darab vármegye Bihar avagy Hunyad vármegyéhez?”

43 Uo. XIII. 352. „Pro comitatum Zaránd Hunyadiensi applicato instat Stephanus Kún, tanquam comes supremus ejusdem comitatus.”

44 DÁNÉ: *i. m.* 44.

45 LÁZÁR: *i. m.* 89, 182–183, 185; BETHLEN: *i. m.* 284–285. Fogságára, a teljesség igénye nélkül, lásd még MNL OL P659 48. cs. nr. 1038./28, 66, 144.; 20. cs. nr. 668./2–3. Tudjuk, hogy Zólyomi 1662. október 31. és 1664. február 13. között raboskodott Fogaras várában. *Rétyi Péter naplója*. Előszó, jegyz., közzéteszi: Maria URSUȚIU. Kriterion, Buk., 1983. 45.

46 LÁZÁR: *i. m.* 96–97. Kun István zarándi főispánságára az első általunk ismert adatot lásd MNL OL P1239 2. d. 1–1664–22.

47 MTA KIK Kézirattár, Oklevélgyűjtemény, K 347. d. nr. 2034.

48 EOE XIII. 92, 105.

49 Bethlen János így számol be elbeszélésében Kun István helyzetéről: „[...] kezdett sokaknak terhére lenni. A fejedelemnek ezek buzgóságából az lett a meggyőződése, hogy nincs az jól, hogy [Kun] áll Hunyad vármegye élén”. BETHLEN: *i. m.* 284.

50 TML III. 520. „Midőn Hunyad vármegyére való gondviselésre az urak tetszéséből aláküldtettem volna, akkor parancsoltatott is, az vármegye az rendelés szerént tőlem [ti. Kapy Györgytől – Sz. Á.] függjön, mivel már Kundiról az fejedelem fejét elfordította.”

hivatalától, s Kapyval való ellentéte miatt I. Apafi Mihály újra tárgyalta tanácsuraival a kulcsfontosságú tisztség mielőbbi betöltése reményében. A tanácsülés eredményeként a fejedelem egy deputációt küldött ki az ügy rendezésére,⁵¹ és – a korábbi időszakokhoz viszonyítva szokatlan, a vidék helyzete miatt mégis érthető módon⁵² – Kun és Kapy közül szabad választást (*libera optio*) engedélyezett a vármegyének.

A fejedelmi tanács a deputáció tagjai közé a három *natio* képviselőjében eredetileg Teleki Mihályt, Mikes Kelement és a szászsebesi királybíró jelölte.⁵³ Utóbbi betegsége miatt azonban a „tanácsi rend” saját tagjai közül Andreas Fleischer szebeni királybíró hatalmazta fel, hogy delegáljon a szászok közül valakit a küldöttek közé. Fleischer választása a szászvárosi Fodor Istvánra esett.⁵⁴ Kapy szerint habár Kun István „sok mesterkedéssel igyekezte impediálni” a főispánválasztó gyűlés megtartását,⁵⁵ arra 1665. november 25-én, a deputáció Hunyadba érkezését követően kétségkívül sor került.⁵⁶ A fejedelmi kormányzat utasítása értelmében a deputáció úgy rendelkezett, hogy az eredményes munkálatok érdekében se Kun István, se Kapy György ne vehessen részt a gyűlésen. Sőt, a fejedelmi határozatok közvetítését követően, ők is magukra hagyták a közösen ülésező Hunyad és Zaránd vármegyei *congregatiót*.⁵⁷ A gyűlés történéseit egyrészt a küldöttek, másrészt a vármegyeiek fejedelemhez intézett jelentéseiből ismerjük, amelyekből az is bizonyossá válik, hogy a választás nemcsak a hunyadi, hanem a „hozzácsatolt” Zaránd vármegye főispáni tisztségét is érintette. A Hunyad és Zaránd vármegyeiek mindenekelőtt azt sérelmezték, hogy a fejedelem utasítása ellenére Kun István nem védte megfelelően Hunyad vármegyét az oszmánokkal szemben, amiért Kun ráadásul a helybelieket okolta. Emellett számos törvénytelenességgel is vádolták, azt is kifogásolták személyével kapcsolatban, hogy Zaránd vármegyében nem voltak jószágai, így nem is viselt akkora gondot a vármegyére, továbbá „alacsonyrendűnek” tartották a tisztség viseléséhez.⁵⁸ Így a Hunyad és Zaránd vármegyei *generalis congregatio* Kapy György mellett foglalt állást, kijelentve, hogy „alkalmasabb az guberniumra, directiora ítélvén, Hunyad és Zaránd vármegye főispáni tisztjére választottuk”. Ezzel egyidejűleg kérték a fejedelmet, hogy döntésük értelmében azonnal állítsa hivatalba Kapyt.⁵⁹ Teleki Mihály az ügy rendezésével megbízott deputáció tagjaként szintén jelentette a fejedelemnek Kapy György

51 Uo. 522–523.

52 DÁNÉ: i. m. 42.

53 TML III. 522–523, 526. „[...] kegyelmes urunk ő nagysága az tanács urak conclusumából adott optiot az vármegyének [...]”

54 MNL OL P659 19. cs. nr. 662./14.

55 Uo. 19. cs. nr. 662./27.

56 Uo. 33. cs. nr. 763./13.

57 TML III. 532.

58 Uo. 526.

59 MNL OL P659 33. cs. nr. 763./13.

megválasztását. Ő is arra kérte Apafit, hogy mielőbb nevezze ki és iktassa be a tisztségbe Kapyt, nehogy a „két kézben való vigyázatlanság” veszedelmet hozzon a végvidékre.⁶⁰

A fejedelem és a kormányzati ügyekben is szerepet játszó fejedelemasszony nyilvánvalóan nem ezt az eredményt várta a gyűléstől. I. Apafi Mihály egy harmadik személy kinevezését is fontolgatta.⁶¹ Bornemissza Anna egyenesen Kapy becsstelenségének, a deputáció tagjai és a vármegyeiek lekenyerezésének tulajdonította a hozzá és férjéhez a kezdetektől hű Kun István vereségét.⁶² Vitathatatlan, hogy Kapy György igyekezett megnyerni Teleki Mihály támogatását és a fejedelmi udvarban is pártfogókat próbált szerezni magának, ugyanakkor nincs kétség afelől sem, hogy Kun István is hasonlóan járt el megválasztása érdekében.⁶³ Teleki azonban többször is hangsúlyozta a választás „tisztaságát”, és felhívta a fejedelem és a fejedelemasszony figyelmét arra, hogy a döntés joga a fejedelmi tanács határozata alapján a vármegyei gyűlésé volt.⁶⁴ Telekin keresztül ugyanakkor Kapy György is biztosította a fejedelmi párt, hogy kinevezése esetén hitlevelet (*reversalis, assecuratio*) ad hűségéről.⁶⁵ Tudjuk, hogy I. Apafi Mihály az ügyben végül kikérte kormányzata fő pillérének, Bethlen János tanácsúrnak és kancellárnak is a véleményét. Továbbította neki a vármegye panaszát (*querela*) és határozatát is, éppen arra hivatkozva, hogy a deputáció kiküldése és a döntésnek a vármegyei gyűlésre való átruházása a tanácsurak határozata alapján történt.⁶⁶ Bethlen János, Kun István korábbiakban mutatott hűsége és szolgálatai miatt, azt javasolta a fejedelemnek, hogy hallgassák meg az ellene szóló panaszokra adott válaszait, s ha a fejedelem meg is fosztja a főispánságoktól, bízson rá egyéb tisztséget. Ugyanakkor Bethlen úgy látta, hogy a vármegyei nemesség egésze elégedetlen („male contentus”) Kun Istvánnal, így maga is azon a véleményen volt, hogy Apafi váltsa őt le, és nevezze ki Kapy Györgyöt a tisztségekre.⁶⁷ Hamarosan Teleki Mihály is biztosította Kapyt arról, hogy a fentiekre való tekintettel a fejedelem nem fogja megváltoztatni a vármegyei gyűlés határozatát,⁶⁸ s jelen tudomásunk szerint

60 TML III. 524. Lásd még uo. 527.

61 MNL OL P659 19. cs. nr. 662./18. „[...] urunk előtt ez a dolog igen megváltozott volt, harmadikat akarták, hogy legyen, ha Kun István uram nem léssen [...]”

62 TML III. 530.

63 MNL OL P659 19. cs. nr. 662./14, 18, 25, 28.; TML III. 541–542 (Kapy György); uo. 540; MNL OL P659 53. cs. nr. 1089./28–29.; nr. 1108./32–33. (Kun István). Teleki Mihályt és feleségét, Weér Juditot Kun István az algyógyi fürdőbe invitálta a vármegyei megbízatásról való döntés előtti éjszakára, nyilvánvalóan Teleki támogatásának megnyerése reményében. Teleki azonban nem fogadta el Kun István meghívását.

64 TML III. 524, 526–529, 532.

65 MNL OL P659 19. cs. nr. 662./28.; TML III. 529.

66 MNL OL P659 19. cs. nr. 662./18.

67 TML III. 533–534.

68 Uo. 536.

Apafi 1665 végén „megerősítette” Kapyt a Hunyad és Zaránd vármegyei főispáni tisztségeiben.⁶⁹

A ZÓLYOMI MIKLÓS-ÜGY ÉS A DÉLI VÉGEK FENYEGETETTSÉGE

Az ispánválasztás ügye azonban még ekkor sem jutott nyugvópontra, Apafi továbbra sem volt megelégedve a vármegyei döntéssel, bár a Kapy iránti ellenszenv 1666 elejére kétségtelenül enyhülni kezdett.⁷⁰ A fejedelmi tanács tagjai közül is többen úgy vélték, hogy jó kezekben van a határ menti vármegyék irányítása.⁷¹ Az 1666. évi fogarasi országgyűlésen azonban a korábban kegyvesztett Zólyomi Miklós neve is felmerült a Hunyad vármegyei tisztség kapcsán,⁷² mivel – ahogy Bethlen János kancellár és tanácsúr érvelt – „a többieknél előbb emelték erre a tisztségre”.⁷³ Zólyomi azonban 1664. évi rabságából történő szabadulása után nem vett részt az erdélyi közéletben, az említett országgyűlésen sem volt jelen,⁷⁴ az őt pártoló rokon és egykori fejedelem, Rhédey Ferenc huszti birtokán tartózkodott.⁷⁵ A forrásokból azonban kitűnik, hogy a korábban a fejedelmi tanács tagjai közé emelt főúrral való megbékélésre és együttműködésre a „tanácsi rend” egyes tagjai mellett I. Apafi Mihály is hajlott.⁷⁶ Erről megbizonyosodva, Zólyomi tárgyalásokba kezdett a fejedelemmel a Hunyad vármegyei főispánságáról, s az 1667. év eleji marosvásárhelyi országgyűlésen már Hunyad vármegyei jószágai „tulajdonviszonyának” a rendezésében is reménykedett.⁷⁷

69 LÁZÁR: *i. m.* 185. Emellett tudjuk, hogy Kun István valóban nyert el más tisztségeket az Apafi-korszakban, például 1667-től Küküllő vármegyei főispán volt. TRÓCSÁNYI: *i. m.* 360, 368. Továbbá az is ismert, hogy a fejedelem a Hunyad és Zaránd vármegyei főispánságáért járó 300 forintnyi elmaradt javadalmát is kiadatta. MNL OL P658 Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Új rendezés, nr. A98.

70 TML III. 542. „[...] hajolni kezdett urunk ő nagysága elméje Kapi uramhoz.”

71 Uo. 549.

72 EOE XIV. 30.

73 BETHLEN: *i. m.* 285. A hunyadi főispánságról való országgyűlési tárgyalásra utal Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz intézett levele is: „Kérem kegyelmedet, az hunyadi dologra ne nehezeltjen vigyázni, úgy arra is, ne járna ily kézről kézre az hunyadi főispánság Bethlen famíliának tovább-tovább való praejudiciumában, lám most is elég becsületes embernél”. TML III. 549.

74 BETHLEN: *i. m.* 285. Zólyomi Miklóst 70 ezer forint kezesség fejében bocsátotta szabadon a fejedelem. MNL OL P1239 1–1663–1. nr. 64–65.

75 MNL OL P659 4. cs. nr. 190./c./1, 3, 4.

76 1666 novemberében például a fejedelem már Zólyomi Miklós censuráját is kikérte a Temesvárra érkező portai követnek küldött *honorarium* kérdésében. MNL OL P1239 2. d. 1–1666–14.

77 EOE XIV. 32.

A főispáni tisztségben azonban Kapy György maradt, így Zólyomi sem ezzel, sem pedig az iktári Bethlen István többi örökösével, a Thököly és a Barkóczy-Perényi családokkal Vajdahunyad és Marosillye váráról, valamint a hunyadi birtokokról kötött egyezséggel nem lehetett elégedett. Thököly István ugyanis lemondott Marosillye váráról, illetve a maroscsúcsi udvarházról és tartozékairól Perényi Mária, ekkor Barkóczy Sándor felesége javára, utóbbi pedig a vajdahunyadi vár és tartozékai rá eső részét engedte át Thököly István gyermekeinek, így Hunyad vára és birtokainak fele a Thököly utódokra szállt. Gyakorlatilag tehát Thököly István és Perényi Mária elcserélték örökségeiket, ennek következtében azonban Vajdahunyadnak és a hunyadi jószágoknak csupán a fele illette meg Zólyomi Miklóst.⁷⁸ A megegyezés Zólyomi politikai ambícióinak a legkevésbé sem kedvezett. A hunyadi vár és váruralalom ugyanis a vármegye legnagyobb egybefüggő birtokteste volt, birtokosai – ahogy fentebb kifejtettük – korábban a vármegye örökös főispánjai voltak.⁷⁹ Zólyomi a Thököly-Perényi-egyezség révén a hunyadi jószágok esetében elvesztette többségibirtokos-státuszát, ezzel tehát hivatkozási alapja is megingott a főispáni cím, ezzel együtt pedig politikai súlyának visszaszerzésére. A számára előnytelen egyezségnek és következményeinek megváltoztatása érdekében Zólyomi az oszmánoktól remélt és kért segítséget: 1667 márciusában az Erdéllyel szomszédos török tartományokba, majd a Portára szökött.⁸⁰

A fejlemények azonnal lépésre készítették a fejedelmi kormányzatot, ugyanis a politikusi körökből többen úgy vélték, hogy a trónkövetelők szokásának megfelelően Zólyomi nagy kiterjedésű területeket ígér majd a Portának.⁸¹ A végvidéken azonnal megkezdődött a mozgósítás, továbbá az ügy súlya okán Apafi összehívta a fejedelmi

78 Uo. 208–210. Zólyomi Miklós és unokahúga, Perényi Mária iktári Bethlen István leszármazottjaiként, míg Thököly István a családba beházasodva tarthatott igényt az említett jószágokra. Zólyomi Miklós anyja, Bethlen István egyik lánya, Bethlen Kata jogán, Perényi Mária hasonlóan édesanyja, Zólyomi Krisztina, Miklós testvére révén, tehát ő maga Bethlen Kata unokájaként a hunyadi jószág öröklésére formálhatott jogot. Thököly Imre felesége, Gyulaffy Mária révén került az örökösök sorába. Gyulaffy Mária, aki Bethlen István másik lányának, Bethlen Annának volt a gyermeke, Marosillyére, Maroscsúcsra és a krakói portióra formálhatott igényt. Erre és az osztzkodás részleteire lásd MNL OL F234 Erdélyi Fiscalis Levéltár (a továbbiakban F234), II. szekrény, fasc. 97. *Numerus* nélkül. (32024. számú mikrofilmtekercs.)

79 DÁNÉ: *i. m.* 44.

80 Erre összefoglalóan lásd LÁZAR: *i. m.* 183–184. Itt jegyezzük meg, hogy Zólyomi Miklós ügyével részletekbe menően egy külön tanulmányban tervezünk foglalkozni a közeljövőben. Ez esetben csak a határvédelem szempontjából releváns kérdéseket ismertetjük.

81 A teljesség igénye nélkül lásd erre TML IV. 68, 74. „Már abban kétség nem lehet, hogy Hunyad vármegyét éppen odaígérte [ti. Zólyomi Miklós a Portának – Sz. Á.].” „Az mi az Zólyomi dolgát illeti, nem kétlem, hogy elviselhetetlen igát ne ígérjen az töröknek, az mi vármegyénket [ti. Hunyadot – Sz. Á.] pedig mindenestől.”

tanácsot is.⁸² A tanácsurak tárgyalására az országgyűlést megelőzően, április 7-én került sor a gyulafehérvári fejedelmi palota „felső házában”. Minthogy Zólyomi esetleges betörését a Maros völgyéből várták, a gyűlésen mindenekelőtt Déva erősítéséről határoztak. A hadászati szempontok megkövetelték a „nagy tételű” lőszergyártást, ennek érdekében pedig szükség volt portörő malmok mielőbbi létesítésére. Ezek megépítésére a kormányzat Hunyad vármegyét utasította, Kapy György főispán felügyelete mellett. Szintén a vármegye feladatává tették, hogy az ágyúk karbantartásához, illetve a vár ellátásához szükséges faanyagot Dévába szállítsák. A fejedelemszszony közreműködésével kendert, puskaport, szurkot, míg a várkatonaság ellátására 200 köböl búzát is a várba rendeltek. A fejedelmi kormányzat emellett Rácz Pétert küldte a vár(uradalom)ba szállított felszerelés és élelem felügyeletére, szükség esetén pedig az Udvarhelyi János halálával megüresedő várkapitányi feladatok ellátására. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy Rácz a főispán alárendeltje volt, ahogy a tanácsúri tárgyalás „jegyzőkönyve” fogalmazott: „Kapi uramtól őkegyelmétől legyen dependentiája”.⁸³

Ebben vélhetően közrejátszott az, hogy Teleki Mihályon keresztül Kapy György már néhány hónappal korábban felhívta az erdélyi kormányzat figyelmét arra, hogy szükség volna a határ menti vármegyékben és a Déván állomásozó katonaság mozgósításának a megkönnyítésére, és ebben az ő súlyának a növelésére. Mindezt főként a temesvári törököktől várható esetleges támadás miatt szorgalmazta, melynek veszélye Zólyomi lépésével csak tovább fokozódott. Elsőként azt kérte a kormányzattól, hogy szükség esetén a Hunyad és Zaránd vármegyei nemesség és a „más szabadsággal élők” azonnal mozgósíthatók legyenek. Nélkülözhetetlennek tartotta továbbá, hogy a szászvárosi, szászsebesi és szerdahelyi puskások, a Dévában állomásozó darabontok és puskások, valamint a Körösbányára „kihelyezett”, az uralmi válság után Erdélyben maradt német zsoldosok támadás esetén jó hadi felszereléssel csatlakozzanak a vármegyei seregekhez, vezetőjük pedig ő maga legyen.⁸⁴

Az intézkedéseket Zólyomi Miklósnak és a Bethlen örökösöknek a Hunyad vármegyei jószágokról való osztozkodása is szükségszerűvé tette, hiszen ezek birtoklása a főispáni tisztség elnyerésére és a végek védelmére egyaránt hatással volt. Az oszmánok – érthető módon – nagyon hamar az erdélyi kormányzatot, leginkább Kapy

82 Uo. 56, 65–66.

83 MNL OL P1239 2. d. 1–1667–1. nr. 13. A forrás összefoglaló jellegű feldolgozására lásd TRÓCSÁNYI: *i. m.* 67.

84 TMÁO IV. 325–326. A körösbányai német katonákat a székellyhídi vár 1665 elején történő lerombolását követően „helyezte át” az erdélyi kormányzat Körösbányára, akkori létszámuk 40 fő volt. ENMLt a RNLt KMLt őrizetében, Mike Sándor-gyűjtemény (a továbbiakban Mike Sándor-gyűjt.), nr. 1067.

Györgyöt okolták a déli végeken kialakult helyzet miatt.⁸⁵ Ebből adódóan, a védekezés megszervezése mellett, a fejedelmi kormányzatnak mielőbb megoldást kellett találnia a marosillyei és vajdahunyadi várak és őrségeik helyzetének rendezésére is.

Az uralmi válságot követően a marosillyei várral, mint az erdélyi határvédelem egyik pillérével, semmiképpen sem számolhatott a fejedelmi kormányzat. A kicsi erődítmény nem volt alkalmas egy komolyabb betörés feltartóztatására, oszmán kézre kerülése esetén azonban a lippai török katonaság előretolt bástyájaként segíthette volna azok hódoltató törekvéseit.⁸⁶ Ebből adódóan érthető, hogy az oszmánok az 1660-as évektől folyamatosan elfoglalással fenyegették⁸⁷ – amint fentebb kifejtettük – a tartozékaival együtt 1667-ben a Barkóczy-Perényi család birtokába került várat. Bethlen János tanácsúr és kancellár a családi megegyezéssel szinte egyidejűleg aggodalmát fejezte ki a vár működtetésével kapcsolatban, hiszen úgy ítélte meg, hogy Barkóczy Sándor önerőből nem lesz képes fenntartani a várkatonaságot. Egyúttal arra a komoly veszélyre is figyelmeztette a fejedelmet, hogy amennyiben az oszmánok elfoglalják a várat, a „hely tágassága” miatt akkora őrséget állomásoztathatnak a fejedelmi székvároshoz közeli Illyén, hogy seregük „megindulván estve, másnap ebédkor Fehérvárra érkezhetik, nyakon kötve viheti el az erdélyi fejedelmet háznépestől”, továbbá egész Hunyad vármegyét is könnyedén megszállhatja. Bethlen azt tanácsolta Apafinak, hogy csupán addig állomásozzon katonaság a várbán, amíg a tanácsurak megtárgyalják a kérdést. Javaslatát azt sejteti, hogy Bethlen szerint a tanácsulás a már korábban is felmerült döntést erősíti majd meg, vagyis leromboltatja a várat. A kancellár emellett javaslatot tett arra is, hogy a Hunyad vármegyei bandériumokat figyelmeztessék a veszélyre, és egyeztessenek a térségben birtokos Naláczy István főudvarmesterrel is.⁸⁸

A fejedelmi kormányzat a későbbiekben csakugyan Naláczy Istvánt küldte ki a helyszínre tárgyalni az ügyben, aki egyeztetni próbált a Barkóczyak illyei képviselőjével és „mindenesével”, a várkapitányi feladatokat is ellátó Sei Gáborral. Naláczy szemléje is igazolta Bethlen János véleményét: habár a főudvarmester arról számolt be, hogy Illyén van helyőrség, Naláczy számára egyértelművé vált, hogy a véghely védelme nem kielégítő, és a várkatonaság a legkevésbé sem tekinthető a fejedelemség védelmében szerepet vállaló „állami őrségnek”. Naláczy jelentése szerint a „praesi-

85 MNL OL P659 49. cs. nr. 1044. *Numerus* nélkül. Naláczy István levele Teleki Mihálynak, Hunyad, 1668. szeptember 12. „[...] Kapi uramra a törökök itt végekben szörnyen haragszanak, hogy miért kell őneki úgymond vesztegetni az Zólyomi jószágait [...]”

86 Kovács András: *A marosillyei Veres-bástya*. Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, Kvár, 2004. 12.

87 MTA KIK Kézirattár, Oklevélgyűjtemény, K 348. d. No. 2039.; MNL OL Másolatok gyűjteménye, Kemény József gyűjteménye, Missiles, *Numerus* nélkül. Kapy György levele Bornemissza Annának, Arany, 1663. november 20. (11694. számú mikrofilmtekercs.)

88 EOE XIV. 235.

diumnak eddig nem sok kötelességek volt az országhoz és a fejedelemhez, hanem Barkóczi Sándor hópénzét veszik ők fel”. A kapitányuk leváltását követően a főudvarmester csak komoly nehézségek árán tudott megegyezni a birtokosok irányába elkötelezett őrséggel, és eskethette fel őket a fejedelem hűségére. Naláczy abban bízott, hogy ezt követően a várkatonaság valóban bevethető lesz az állam védelmében,⁸⁹ azonban fontosnak tartotta a vár megfelelő tisztségviselőinek, a kapitánynak és/vagy a porkolábnak a kinevezését. Álláspontja szerint a kormányzat nem engedélyezheti Sei Gábor kapitányi tisztségbe történő visszahelyezését, hiszen önmagában Sei megbízhatatlansága és alkalmatlansága okán tartani lehetett a végvár oszmán kézbe kerülésétől.⁹⁰ Végül a dévai tisztségviselők Illyébe küldésével, valamint ugyancsak dévai katonák és puskások várba rendelésével próbálta biztosítani a véghely erdélyi kézben maradását és növelni hadászati jelentőségét.⁹¹ Továbbra is kérdés maradt azonban, hogy a véghely előjáróinak járandóságát a kincstár vagy a vár birtokosai fizessék.⁹² Ezen intézkedések ellenére a vár védelmi jelentősége továbbra sem nőtt, s mivel az oszmánok továbbra is folyamatosan az elfoglalásával fenyegettek, az erdélyi kormányzat az 1667-es tanácsulási határozat végrehajtása mellett döntött. Ennek értelmében 1670–1671 fordulóján Kap György tanácsúr és főispán, valamint a hadmérnöki képzettségű katonatiszt, Olasz Ferenc vezetésével a Hunyad vármegyéből és Szászvárosból odarendelt lakosok lerombolták a „külső várat”, azaz a bástyákat és a sáncot.⁹³

89 TML IV. 346, 348–349.

90 MNL OL P659 49. cs. nr. 1044. *Numerus* nélkül. Naláczy István levele [Teleki Mihálynak], s. d. Sei Gábor kapitányi kinevezésére vélhetően nem is került sor, azonban befolyása továbbra is jelentős volt a vár működtetésében, hiszen Naláczy a későbbiekben is panaszt tett ellene amiatt, hogy „most is parancsol ő Illyére, meghagyta, a mostani kapitánynak egy köből búzánál többet ne adjanak, az bizony elmegegyen onnét”. Uo. *Numerus* nélkül. Naláczy István levele Teleki Mihálynak, 1668. október 14.

91 TML IV. 349.

92 MNL OL P659 49. cs. nr. 1044. *Numerus* nélkül. Naláczy István levele Teleki Mihálynak, Hunyad, 1668. szeptember 12.

93 MNL OL P1239 2. d. 1–1667–1. nr. 13. Vö. TRÓCSÁNYI: *i. m.* 67. Egy, a 18. századra datált forrás Kap Györgyöt tette felelőssé a marosillyei vár leromboltatásáért, amiért ő maga nem kaparinthatta meg a birtokot: „Illye várát és [maros]csúcsi udvarházát, ahhoz tartozó vas-hámmorral és egyéb ezekhez való pertinentiákkal, Barkóczi Sándor uram, a tempore concambiationis [!] cum Illustrissimo Comite Stephano Tökölyi facta pacifice, bírta, mind addig, míg Kapi György uram, Barkóczi Sándor uram nem akarván neki adni az illyei jószágot [...], reá nem vette az országot, hogy Illye várának kerítése és bástyái demoliáltassanak, mely intentuma efficiálódván [...], töröktől való elfoglalása interveniálván [...]”. MNL OL F234, II. szekrény, fasc. 97. *Numerus* nélkül. (32024. számú mikrofilmtekercs.); MNL OL P2269 K. Papp Miklós hagyatékának maradéka, 12./a. nr. 148.; TML V. 393; Kovács: *i. m.* 12.

A hadászatiilag nem igazán jelentős és nehezen védhető vajdahunyadi vár ügyében is nehéz helyzetbe került a fejedelmi kormányzat, hiszen a Bethlen örökösök korában már említett egyezsége értelmében fele része a Portára szökött Zólyomi Miklós, míg másik fele a felvidéki birtokain élő magyar főúr, Thököly István kezébe került. Erdélyi birtokügyeinek intézésében Thökölyt tanácsadója és jószágkormányzója, Keczer Ambrus segítette, Erdélybe küldött képviselői – Hedry Benedek és Csuthy Benedek – pedig a helyszínen irányították a birtokigazgatást. Thököly már 1667 elején jelezte Teleki Mihálynak azon szándékát, mely szerint, Csuthyt kapitánynak/főporkolábnak megtevé, német katonaságot akar állomásoztatni a várban.⁹⁴ A fejedelmi kormányzat vélhetően nem támogatta a német katonaság Erdélybe küldésének az ötletét, hiszen a lépést nyilvánvalóan az oszmán tartománybeliek sem nézték volna jó szemmel. Az ügy helyszíni rendezésével megbízott Naláczy István úgy vélekedett, hogy amíg Zólyomi ügye nem tisztázódik, ne küldjenek „állami” *praesidiumot* a várba, nehogy ez Zólyomi segítségére legyen a Portán. A főudvarmester ugyanakkor szükségesnek vélte, hogy a kormányzat képviselőiben Hunyadban is minél előbb intézkedhessen a vár(uradalom) működtetéséről, mivel, ahogy fogalmazott, „tövel-heggyel vadnak ott is [...] az dolgok”.⁹⁵ Erre valóban szükség is volt, hiszen időközben Zólyomi törekvése annyiban sikeresnek bizonyult, hogy a Portáról utasították a fejedelmet, hogy adja vissza jószágait, és ezt Vajdahunyad esetében, a fejedelmi tanáccsal való többszöri tárgyalást követően, I. Apafi Mihály teljesítette is.⁹⁶ Mivel a rendelkezés értelmében a bevételek egészét Zólyominak kellett beszolgáltatni, a kormányzat kénytelen volt Thököly Istvántól az őt illető rész átengedését kérni, amelynek ő eleget is tett.⁹⁷ A fejedelmi kormányzat ugyanakkor természetesen nem hagyta kizárólag Zólyomi erdélyi képviselőinek igazgatása alatt, minden ellenőrzés nélkül a temesvári vilájethoz közeli várat és uradalmat. Való igaz, hogy az erdélyi kormányzat 1667 decemberében Zólyomi udvarbírójának, Tunyogi Györgynek átadta a hunyadi jószágok kezelését,⁹⁸ azonban lehetőség szerint saját hatalmát is igyekezett érvényesíteni a

94 TML IV. 20–21. Keczer Ambrus, Csuthy Benedek és Hedry Benedek Thököly István melletti működésére lásd SZTANCSNÉ KARDOS Tímea: *Thököly Imre és udvarának familiárisai*. Doktori disszertáció. Kézirat. Piliscsaba, 2020. 19.

95 MNL OL P659 49. cs. nr. 1044. *Numerus* nélkül. Naláczy István levele [Teleki Mihálynak], s. d.

96 Lásd erre összefoglalóan TML IV. [Bevezetés.] X–XI. BETHLEN: i. m. 305–306.; Mike Sándor-gyűjt., nr. 1092.; MNL OL P1239 3. d. 1–1667–3. nr. 55.

97 MNL OL F234 II. szekrény, fasc. 97. *Numerus* nélkül. (32024. számú mikrofilmtekercs.) „Mivel Zólyomi Miklós importunuskodására nézve az ország kételenítetett arra lépni, hogy Hunyad várának egész proventusát esztendőnként Zólyomi Miklósnak az Portára adminisztrálják. Erre nézve az ország instantiájára Tököly István uram is resolute remittálta az Barkóczi Sándortól cserélt hunyadi médiétást.”

98 TML IV. 236.; P1239 3. d. 1–1667–3. nr. 60.

vár(uralom) igazgatásában, ugyancsak Naláczy Istvánt bízva meg a feladat lebonyolításával. A főudvarmester – lopást sejtve – elfogatta a Zólyomihoz lojális számtartót, de gondolva a tisztségviselő letartóztatásának esetleges számonkérésére, a számadása elvégzéséig 4000 forint kezesség alatt szabadon engedte. Emellett Nagy Zsigmond személyében az erdélyi kormányzathoz hű porkolábot nevezett ki a várba, akinek meghagyta, hogy Tunyogi Györggyel együttműködve vegye számba a várban lévő hiányosságokat és a rendelkezésre álló hadi felszerelést (*munitio*). Naláczy a felmérés alapján előzetesen egy pattantyús várba küldését szorgalmazta, annak érdekében, hogy a rendelkezésre álló, de rossz állapotban lévő „lövő szerszámok” javítási munkálatai megkezdődhessenek. Jól látható tehát, hogy az erdélyi kormányzat a fejedelemség érdekeit szem előtt tartva igyekezett biztosítani Hunyad gazdasági „hasznosságát” és védelmét, nagyon gyakorlatiasan úgy, „hogy teljességgel ne láttassék Zólyomi kezéből kifoglaltatott jószágoknak lenni”.⁹⁹ Mindezt addig, amíg az országgyűlés 1670-ben Zólyomi Miklóst felségsértés miatt nota-perben el nem ítélte, és jószágait el nem kobozta,¹⁰⁰ melynek következtében a Hunyad várából őt illető rész a kincstár kezébe került. 1671 tavaszán a Thököly család is visszakapta a jószágból neki járó bevételeket, majd egyezség révén 1673 nyaratól a teljes birtok Thököly Imre tulajdonába jutott.¹⁰¹ A magánkézben lévő, védelmi célokra a korábbiakban is kevésbé alkalmas vár hadászati jelentősége ugyan továbbra sem volt kiemelkedő, azonban a déli végeken a Zólyomi miatti oszmán fenyegetettség mindezeknek köszönhetően kétségkívül mérséklődött.

99 MNL OL P659 49. cs. nr. 1044. *Numerus* nélkül. Naláczy István levele Teleki Mihálynak, Naláczy, 1668. szeptember 12.

100 EOE XV. 102. „Interea impetrantur a principe consiliarii [...], fiscalium causarum director [...] agit causam ratione officii sui contra Nicolaum Zólyomi, patriae et principis proditorem ac nequissimum transfugam ad Turcas [...], contra quem absentem pronuntiatur sententia a proceribus, statibusque ac ordinibus regni, tanquam nota infidelitatis obfuscatur, que capitis et omnium bonorum personam suam praecise tangentium amissionem infert.”

101 MNL OL F234 II. szekrény, fasc. 97. *Numerus* nélkül. (32024. számú mikrofilmtekercs.) „[...] Thököly Imre uram [...] beszármozván Erdélybe, ex condolentia remittáltatták azon Barkóczi Sándortól cserélt hunyadi médiétást, feljebb specificált napon és esztendőben [ti. 1671. április 16-án – Sz. Á.]. [...] Az Zólyomi Miklóst illető mediétás volt az fiscus keze alatt, in anno 1673. die 17. Junii. [...] Midőn [...] őnagysága exolválta volna az huszti jószágból, adta őnagysága Thököly Imre uramnak Hunyadban lévő Zólyomi Miklós része felét, úgymint azon hunyadi jószágoknak hasonfelét tizenhétézer tallérokért [...], így tőtte egészen magáévá.”

HATÁR MENTI KONFLIKTUSOK A DÉLI VÉGEKEN ÉS AZ ERDÉLYI VÉDELEM MEGSZERVEZÉSE

A déli végek védelmének megszervezése a szomszédos török tartományok, elsősorban a temesvári vilájet katonaságának adóztatási törekvései miatt – Zólyomi Miklós akciójától függetlenül – kulcskérdés volt. A fejedelmi kormányzat ugyan az uralmi válságot követően helyi szinten és a Portán egyaránt tárgyalásokat folytatott a temesvári vilájetnek adózó területek kiterjedéséről, azonban az Apafi-korszak első évtizedében semmilyen szabályozás nem született a temesvári török tartomány és az Erdélyi Fejedelemség közötti határról, illetve az elsősorban Zaránd és Hunyad vármegyét érintő kettős adóztatásról.

A konfliktust mindenekelőtt az okozta, hogy az erdélyi kormányzat a térségben az 1650-es évek végi oszmán hódítást követően is csupán a korábbi időszakban is a Jenő várához tartozó falvak törököknek történő adózását ismerte el. Ezzel szemben a temesvári vilájet vezetői – mindenekelőtt Temesvár mellett az új tartományi székhely, Jenő végvárának és katonaságának az ellátása érdekében – a Fehér-Körös menti, ásványkincsekben gazdag területek és viszonylag sűrűn lakott falvak adóztatására is törekedtek.¹⁰² A vilájet délebbre eső részeivel, főképp a szintén az uralmi válság során oszmán kézbe került Karánsebessel szembeni határról is viták folytak. Az erdélyi kormányzat arra hivatkozott, hogy amikor Karánsebes „magyar kéznél” volt, azaz a bántás időszakában, a Márga folyót tekintették határvonalnak, így továbbra is ezt tartották mérvadónak a falvak adózásakor. Ezzel szemben a karánsebesi törökök az erdélyi Vaskaputól nyugatra fekvő, Hunyad vármegyei falvakat is befolyásuk alá akarták vonni.¹⁰³

Az ellentétes érdekek napi szintű súrlódásokat eredményeztek a temesvári vilájet katonasága, illetve a Hunyad és Zaránd vármegyei lakosságot védő dévai őrség és vármegyei seregek között. A várnak és a vármegyei csapatoknak a térség védelmében betöltött szerepét már 1665-ben, az elsősorban a Váraddal szembeni erdélyi végvári katonaság ellátásáért felelős Szalárdi János fizetőmester is hangsúlyozta. A Zarándi-érchegységtől délre fekvő területek védelmét, egyszersmind ezen a vidéken az erdélyi jogfolytonosság fenntartásának a feladatát testálta Déva várkatonaságára a fizető-

102 SZALAI Ágnes: *„Az körösi faluk felől igen gyenge reménységünk lehet...”*. I. Apafi Mihály és kormányzata küzdelme Halmágy-vidék megtartásáért (1670–1671). Korunk III(2021). 8. sz. (a továbbiakban SZALAI: *„Az körösi faluk”*). 106.

103 MNL OL P659 19. cs. nr. 665./5. Egy 18. századi tanúvallatási jegyzőkönyv így számol be a Karánsebes és Erdély közötti határproblémáról: „[...] szüntelen való viszálykodások lévén azon helység felett az erdélyieknek a törökökkel, minthogy a törökök a Vaskaput, az erdélyiek pedig az Márga vizét praetendáltak országokat distingváló metának lenni”. MNL OL F234 II. szekrény, Fasc. 100. *Numerus* nélkül. (32026. számú mikrofilmtekercs.) SZAKÁLY Ferenc: *Magyar adóztatás a török hódoltságban*. Akadémiai, Bp., 1981. 404.

mester. Ennek könnyebb megvalósítása érdekében Szalárdi azt is szorgalmazta, hogy a vár kapitánya egyidejűleg a környező vármegyék főispáni tisztségét is viselje,¹⁰⁴ ahogy ez más végvárok esetében és a korábbi időszakokban is gyakorlat volt. Az eddig feltárt források nem utalnak arra, hogy Kapy György a dévai vár kapitányi feladatait is ellátta volna, habár ő maga nagy erővel törekedett erre. A tisztség megszerzésének hiányában is kétségtelen azonban, hogy egyrészt helybeli „nagybirtokos” főúrként, majd 1665-től Zaránd, Hunyad (és Közép-Szolnok) vármegyei főispánként a teljes korszakban a vármegyei bandériumok mellett folyamatosan kapcsolatban állt a dévai tisztségviselőkkel és katonákkal, akik az ő irányításával végezték feladataikat. Ezáltal nyilvánvalóan komoly befolyása volt a Szalárdi János által is említett déli végek védelmére, az erdélyiek és oszmánok közötti folytonos ellentétek orvoslására. Azt is hozzátehetjük ugyanakkor, hogy hatalmának növelésére tett igyekezetét a fejedelmi kormányzat egyes tagjai az 1660-as évek második felétől nem nézték jó szemmel.¹⁰⁵

Ennek ellenére kétségtelen, hogy Kapy komoly erőfeszítéseket tett a hatékony határvédelem megszervezésére, már 1664 őszén biztosította Körösbányának és környékének a védelmét, amikor Kücsük Mehmed beglerbég csapataival visszatért Jenőbe a császári seregek ellen vívott harcokból.¹⁰⁶ A legjelentősebb konfliktusok a zavaros helyzet miatt a kettős birtoklású területeken (*condominium*) az elszegényedő és könnyű megélhetést kereső, egyre gyarapodó számú tolvaj jelenlétéből, valamint – a pontos határvonal hiányában – az egyes falvak kettős adóztatásából adódtak.

A térségben fosztogatók természetesen mind az erdélyieknek, mind az oszmánoknak károkat okoztak, ami érthető módon időnként összefogásra készítette az egymással szembenálló feleket. 1665 októberében például Ugray György, a dévai puskások hadnagya és Kapy György a lippai béggel együttműködve próbált kézre keríteni egy rablócsapatot.¹⁰⁷ A Maros folyón élénk kereskedelmet folytató hajósok rakományai is gyakorta váltak tolvajok zsákmányává, ami szintén rendszeres egyeztetésre

104 TMÁO IV. 277.

105 TML IV. 339. Naláczy István jegyezte meg Teleki Mihályhoz 1668 nyarán intézett levelében, hogy Kapy György „[...] az dévai kapitányságot is erővel akarja vala magának extorqueálni ő nagyságától, az hunyadi dologban is hányszor parancsoltatott magának önagyságával, maga is tudhatja kegyelmed.” Bánffy Dénes pedig az alábbi megjegyzéssel illette Kapy működését: „[...] látni való dolog, Kapi kíván nem ispánjának, hanem királyának lenni Hunyad vármegyének”. Ez idő tájt az erdélyi kormányzat a dévai (fő)porkolábnak, Csekei Tamásnak is tudomására hozta, „hogy ennek utána Kapi uramtól ne függjön semmiben, hanem tudja, mi az ő tiszti, abban járjon el”. Következésképpen a (fő)porkoláb a megelőző években Kapy Györgytől függött. Uo. 345.

106 MÁTYÁS-RAUSCH-SZALAI: i. m. 175; TÓTH Sándor László: *Kücsük Mehmed magyarországi tevékenységéhez*. Aetas 14(1999). 4. sz. 89–99.

107 MÁTYÁS-RAUSCH-SZALAI: i. m. 260.

készítette a temesvári vilájet előjáróit és az erdélyi kormányzatot. A lippai bég azért kereste meg követe útján a fejedelmi udvart, hogy a tolvajok akadályozzák a hajózást a Maroson, akiket katonái időközben már Erdélybe űztek, így a fosztogatók elfogásában az erdélyi kormányzat segítségét kérte. Válaszul I. Apafi Mihály Kapy Györgyöt, valamint a Hunyad és Zaránd vármegyei bandériumokat azonnal a tolvajok felkutatására utasította, s a feladatot minden bizonnyal végre is hajtották.¹⁰⁸ Előfordult azonban, hogy a rablók által a hajósoknak okozott kárért a temesvári/jenői beglerbég az erdélyiektől követelt kárpótlást, valamint kérte a tolvajok felkutatását és megbüntetését is.¹⁰⁹

Ez utóbbi eset is rámutat, hogy a tolvajok jelenléte több esetben fokozta az erdélyiek és a temesvári vilájetbeliek közötti ellentéteket. Erre az egyik jó példa a Béli-hegység lábánál fekvő Vaskoh környékének feldúlása a sebesvári tolvajok által és a helybeli lakosság megölése, amelyre válaszul, Kapy beszámolója szerint, „az egész jenei törökség ki is jött az falukra [...], s fenyegetőznek igen, hogy bizony megrontják azt a földet”. Noha az oszmán katonáknak sikerült a Zarándi-havasokba menekülő tolvajok közül néhányat megölniük, a lippaiak és a jeneiek a Portán is bepanaszolták az esetet. Tették ezt arra a téves feltevésükre hivatkozva, hogy a tolvajokat az erdélyiek szándékosan küldték Halmágy vidékéről a nekik hódoló térségbe fosztogatni.¹¹⁰ A rablók erdélyiek általi „felbujtásának” ez esetben nem is volt valóságalapja, s az ügy vélhetően rendeződött, bár tény, hogy az erdélyiek és oszmánok gyakorta egymás ellen használták ki a tolvajok jelenlétét. A Hunyad vármegyeieknek például komoly nehézséget okozott a Temes folyó mellékén élő vlach lakosság fosztogatása, akik rendszeresen több száz juhot hajtottak el a Ruszka-havasokból. A megye lakossága sokszor kézre kerítette ugyan a tolvajokat, és a temesvári török tartomány előjáróihoz fordultak az esetek kivizsgálása és a rablók megbüntetése érdekében, igyekezetük azonban többségében sikertelen volt. Az oszmánok ugyanis a rablók javait elvették – ahogy az erdélyiek Portára beküldött panasza fogalmazott, „erszényüknél fogták meg őket” –, s habár az elrabolt jószágokból esetenként néhányat visszaadattak az erdélyieknek, azok nagy része a latrok zsákmánya maradt. Ugyancsak a vlachok segítették a temesváriakat az erdélyi adók felszedésének akadályozásában: előfordult, hogy román erdőpásztorokat (*gornyik*) „béreltek fel”, s Zaránd vármegye azon térségében, amelyet oszmán adózás alattinak tartottak, az erdélyi adókat behajtani igyekvő alispánt meggyilkoltatták a *gornyik*okkal. További ellentétet szült, hogy az erdélyi vármegyék területén „latorságot” elkövetők, a hódoltsággal egyidős gyakorlatként, a

108 MNL OL P659 19. cs. nr. 665./58, 67. Az erdélyiek Kapy György vezetésével a szárazföldön elkövetett rablások esetén hasonlóan besegítettek az Erdélybe szökött fosztogatók üldözésében és kézre kerítésében. Lásd erre példaként TML IV. 564–565.

109 MNL OL P659 44. cs. nr. 853./15.

110 Uo. 49. cs. nr. 1044. *Numerus* nélkül. Kapy György levele Teleki Mihálynak, 1668. július 6.

földesúr vagy a vármegyei tiszt büntetése elől Karánsebesbe szöktek. Ott a bég a szökevényeket ugyan tömlöcbe vetette, de nem büntetési, hanem haszonszerzési szándékkal, ugyanis szabadulásukért, akár parasztok, akár nemesek voltak, „annyit exigált rajtuk, amennyit akart”.¹¹¹ Megjegyzendő, hogy az oszmánok nem csak a tolvajok esetében éltek a rabváltság gyakorlatával. Az 1660-as években például Almási Pap György szabadon bocsátásáért cserébe a jenői katonák komoly összeget, 600 tallért követeltek. Mivel önerőből ő maga nem tudta előteremteni a teljes összeget, a fejedelemez fordult segítségért, aki eljár az érdekében: 300 kósót küldetett a vizaknai aknáról Jenőbe, s levélben is megkereste az oszmánokat az erdélyi rab elengedésének reményében.¹¹²

A tolvajok kérdésére visszatérve azonban az is bizonyos, hogy több esetben az erdélyiek is részesültek az oszmán földön szerzett zsákmányukból. Ahmed aga, a temesvári/jenői beglerbég helyettese (*kajmakám*) például több rablás miatt is panaszt tett I. Apafi Mihály fejedelemnek, és a nagyvezír értesítésével fenyegetve követelte a latrok megbüntetését vagy kiadását. Mások mellett Batiz nevű falujának feldúlását sérelmezte, amelynek egy jobbágya, valamint egy rendészeti és katonai feladatokat egyaránt ellátó tisztségviselője (*szubasi*) is áldozatul esett. A rablókval való erdélyi együttműködést Ahmed aga azon állítása alapján igyekezett igazolni, miszerint tisztségviselője lova Kapy György tanácsúr és főispán birtokába került. A jenői *kajmakám* hasonlóan bepanaszolt a fejedelemnek egy Halmágy-vidéken történt rablást, Péter János híres görög kereskedő szolgálát azzal vádolva, hogy a tett során egy jobbágját és egy zászlótartóját is megölték.¹¹³

Mindez nem meglepő, hiszen a Maroson folyó vízi kereskedelem mellett a szárazföldi árucseré sem folyt zavartalanul. A Hunyad vármegyei lakosság nyugati irányú sókereskedelmét például szekerenként legalább 2–3 forint „vám” kifizetése esetén engedélyezte a karánsebesi bég.¹¹⁴ Való igaz, hogy voltak arra törekvések, hogy mindkét fél szabadon kereskedhessen a hódoltság területén, azonban ennek részleteiről egyelőre hallgatnak a források.¹¹⁵ Arra azonban van adatunk, hogy a békésebb egymás mellett élés és az együttműködés reményében az oszmán tisztségviselőket, pontosabban a facseti agát Kapy György kereskedelmi „engedményekkel” igyekezett megnyeri. A fejedelem által a vizaknai sóbányából az aga számára adományozott 500 kósó szállításának megkönnyítése érdekében Kapy kezdeményezte, hogy az aga söt

111 Uo. 19. cs. nr. 665./5.

112 MNL OL F12 11. d. I. Apafi Mihályhoz intézett folyamodványok, XII./3./29. Almási Pap György supplicatioja I. Apafi Mihály fejedelemhez, 1666. november 18. (43593. számú mikrofilmtekercs.)

113 Román Nemzeti Levéltár Szeben Megyei Levéltára, Benigni von Mindenberg iratai, 40. cs. nr. 42. A rablásokra lásd még uo. nr. 43.

114 MNL OL P659 19. cs. nr. 665./5.

115 Uo. 28. cs. nr. 732./3.

szállító szekerei után ne vegyenek a dévai harmincadon vámot, mondván, hogy ez „mind [...] urunknak, mind az hazának többet tud szolgálni”. Az aga ugyanis már korábban számos információval látta el Kapyt, és segítségére a későbbiekben is számíthattak, például a Portára szökött Zólyomi Miklós helyzetéről történő tájékoztatót illetően.¹¹⁶

Az önkényes adóztatás, valamint a kondomínium sávjának bővítésére való törekvések ugyancsak komoly konfliktusokat hoztak a vidéken. A facseti agák – a fenti együttműködés ellenére – rendszeresen hajtották el katonáikkal a Hunyad vármegyei jobbágyság több száz juhát.¹¹⁷ Kapy György már az 1660-as években figyelmeztette Teleki Mihályon keresztül az erdélyi kormányzatot, hogy a lipcsei két falut, míg a karánsebesiek az erdélyi Vaskapu térségében, a jenőiek pedig Halmágy vidékén nagyobb kiterjedésű területet akarnak szervezeten befolyásuk alá vonni.¹¹⁸

Annak érdekében, hogy az erdélyi Vaskapu környéki térségből több adót szedhessenek, a temesvári vilájetbeliek vlach lakosságot telepítettek be az elviekben csak az Erdélyi Fejedelemségnek adózó Bisztra folyó mellékére, Ioan Brailla vezetése alatt.¹¹⁹ A betelepülők sorsáról 18. századi források árulkodnak: az Apafi-korszakban gazdasági tisztségekben is működő Tornya Péter, Hunyad vármegyei alispán próbált meg egyezni Braillával. Az erre nem hajló kenézsre Tornya végül darabontokat, más beszámolókat szerint hajdúkat és a szolgálatába álló tolvajokat küldött, akik megölték Braillát, és feldúlták a területet, Brailla halála után pedig „az ottan lakott török emberek elszéledtek és a hely is pusztán maradt”. Tornya Péter merész fellépése saját maga számára és Erdélynek is komoly eredményt hozott. Az eset után ugyanis Tornya Pétert a temesvári/jenői beglerbég tárgyalni hívta, ő pedig – a tanúvallatások szerint – ajándékkal lekenyerezte a pasát, családja ennek eredményeként birtokokat szerzett a vidéken. Továbbá elérte azt is, „hogy a két ország között való meta ne a Vaskapu, hanem az Márga vize legyen, eszerint azon Bisztra nevezetű hely Erdélyhez nyerettetvén”.¹²⁰

Jenő végvárával szemben már az 1660-as évek első felében komoly gondot jelentett az erdélyi kormányzatnak egyes Halmágy-vidéki falvak adóztatása. Egyrészt a temesvári tartománybeliek részéről folyamatosak voltak a törekvések egy-egy erdélyi falu behódoltatására: 1664-ben például a Zaránd vármegyei Vidrát és a Hunyad vár-

116 Uo. 49. cs. nr. 1044. *Numerus* nélkül. Kapy György levele Teleki Mihálynak, Arany, 1668. július 6.

117 Uo. 19. cs. nr. 665./5.

118 TML III. 635.

119 MNL OL P659 19. cs. nr. 665./5.

120 MNL OL F234 II. szekrény, Fasc. 100. *Numerus* nélkül. (32026. számú mikrofilmtekercs.) A tanúvallatások alapján azt is tudjuk, hogy az eset során az Apafi-korszakban nagy karriert befutó Naláczy István főudvarmester, tanácsúr, Hunyad vármegyei főispán is szerzett Bisztra-melléki falvakat.

megyei Mesztákont vonta adóztatás alá a jenői 'Kurta aga'¹²¹ a lippai szpáhik élén álló alajbég számára. A vármegyei nemesség, jobb híján, a falvak lakosságának megfélemlítésében látta a megoldást az oszmánoknak történő behódolás elkerülésére. Azt javasolták a fejedelemnek, hogy fogattassa el a jenői törököknek már behódolt falvak lakosait, ezzel teremtsen precedenst, és „kemény fenytéssel” tiltsa meg a többi település behódolását.¹²² A forrásokból úgy tűnik, hogy az erdélyi seregek a hódoltatás visszaszorítása és az adók megőrzése érdekében valóban nem kímélték a helybeli lakosságot.¹²³

A szintén Fehér-Körös menti [Magyar]Acsova adóztatása, amely már 1665-re kettős birtoklás alá került, több ízben ugyancsak viszály tárgya volt.¹²⁴ Nem sokkal később a temesvári törökök mellett a váradi vilájet előjáróival és katonaságával is komoly konfliktusok alakultak ki Halmágy-vidék kapcsán. A Fehér-Körös menti falvak adóit ugyanis mindkét tartománybeliek maguknak akarták. A belényesi oszmán adószedő (*emin, emeng*), arra hivatkozva, hogy a „Havasok”, azaz a Bihar-hegység valamely hegyvonulata Bihar vármegyéhez és ezáltal a váradi vilájetnek adózó térséghez tartozik, már az 1660-as évek elején adót követelt a maga számára az itt elterülő falvakban lévő marhák után. Ennek kikényszerítésére pedig gyerekeket rabolt el a vidékről. Néhány hónappal később már az érc- és higanybányászatáról híres Abrudbánya és Dupapiátra környékéről követelt pénz- és természetbeni adókat.¹²⁵ A belényesi tisztségviselővel való konfliktusnak az erdélyi kormányzat a „felettesével”, azaz a váradi beglerbéggel való egyeztetés révén próbált véget vetni. A neki küldött levelükben azt hangsúlyozták, hogy Halmágy-vidék soha nem tartozott Bihar vármegyéhez, ezért ezután sem engedik, még falvanként sem, oszmán adózás alá. Ennek alapján kérték a váradi pasát, hogy tiltsa meg a belényesi adószedőnek a hódoltatást.¹²⁶ Ezzel szinte egyidejűleg Kapy György külön levélben kereste meg az *emint*, Mehmed csaszt, panaszt téve az adóztatás és a gyerekek elrablása miatt. Az oszmán adószedő azonban azzal érvelt, hogy a szultán a „Havast” nekik adta, így aki marhát akar tartani a környéken, az megteheti, de csakis akkor, ha adót fizet értük.¹²⁷ Az elutasító válasz ellenére a Halmágy-vidék adóztatása miatti konfliktus a váradi

121 Bizonyosan a Kurd személynévből eredő megnevezés.

122 MNL OL P1239 1. d. 1-1664-22.

123 Erre egy néhány hónappal korábbi adat: TML III. 418. „Kapi uram praesidiumának dolgában én [...] csak az sok panaszt hallom, félek, elbontja az török az praesidiumot, ha ő Kegyelme alább nem hagy benne, s az szegénységet úgy húzzák, vonsszák.”

124 Uo. 492.

125 MNL OL P1239 1. d. 1-1664-22.

126 Uo. 2. d. 1-1666-2. nr. 17. „Az belényesi emengre is panaszunk vagyon, az ki Bihar vármegyei havasnak nevezete alatt, az Körösön belüli havasokat, Gyalmáson belül is el akarja foglalni, holott Gyalmás helyen belül soha Váradhoz tartozó abban semmi sem volt.”

127 MNL OL P659 19. cs. nr. 662./34.

vilájetbeliek és az erdélyiek között 1666 után nem kerül elő az általam ismert forrásokban, nem úgy, mint a temesvári tartománybeliekkel való ellentétek.

1666 augusztusában ugyanis újabb hulláma következett a temesváriak adóztatási törekvéseinek, amelyre Kapy György Kücsük Mehmed temesvári/jenői beglerbégnak írt levele utal. A tanácsúr és főispán ugyanis számonkérte a pasán az erdélyi jobbágyok sarcoltatását és folytonos fenyegetését.¹²⁸ Néhány hónappal később pedig, Teleki Mihályon keresztül, figyelmeztette a fejedelmi kormányzatot a teljes Halmagyvidék elvesztésének reális veszélyére.¹²⁹ Az elsősorban Záránd vármegye területére eső falvak lakosságát főképp a jenői oszmán katonaság folyamatosan sanyargatta, ahogy az erdélyiek panaszában is olvasható: „rabolnak, hódoltatnak, égetnek, pusztítanak, sarcon bocsátják el a rabokat”, s a lakosság bármilyen panasztételére portyával válaszoltak.¹³⁰ Az erdélyi kormányzat a konfliktusok folytonossága és kiéleződése miatt 1670–1671-re a Portához fordult megoldás reményében, a diplomáciai tárgyalások eredménye egy portai, temesvári és erdélyi résztvevők jelenlétében zajló helyszíni felmérés, majd kompromisszum lett. A Fehér-Körös jobb partján néhány falu kettős adóztatás alá került, erőforrásait oszmán részről Deszni és Jenő katonasága élvezte, ugyanakkor az erdélyi higanytermelés központjaként ismert Zalatna és környéke megmaradt Erdély kizárólagos fennhatósága alatt. A megegyezés további fontos eredménye, hogy a helyszíni deputáció pontos határt is kijelölt Ribice és Cebebanya között, amely, habár teljesen nem zárta le a kettős adóztatásból fakadó konfliktusokat, mégis jelentősen csökkentette azokat a Fehér-Körös menti területeken is.¹³¹

ÖSSZEGZÉS

Az 1650-es évek végi uralmi válság következményei kétségtelenül komoly kihívások elé állították az 1661-ben hatalomra kerülő I. Apafi Mihály fejedelmet és kormányzatát. Az oszmánok befolyásának térségben való erősödése és a háborús körülmények miatt teljesen szétzilálódott határvédelem miatt az erdélyi kormányzat egyik mielőbbi feladata a végvidék helyzetének stabilizálása és az ország védelemének megszervezése volt. A déli végek esetében az Apafi-kormányzat szinte „felállásától” kezdve a korábbi időszakokban is komoly stratégiai jelentőséggel bíró Déva várára alapozott: mielőbb igyekezett megnyerni az uralmi válság forgatagában a Habsburgok által támogatott Kemény János fejedelem pártjára álló német és magyar várőrséget. Az I. Apafi Mihály mellett 1662 tavaszára elköteleződő dévai *praesidium* folyamatos ellá-

128 MNL OL P1239 2. d. 1–1666–11.

129 TML III. 635.

130 MNL OL P659 19. cs. nr. 665./5.

131 SZALAI: „Az körösi faluk”. 108–111.

tásának biztosítása ugyanakkor szintén komoly szervezést igényelt a fejedelmi kormányzat részéről. Az intézkedésekből jól látható, hogy a kifejezetten a végvidéki katonaság zsoldjára kivetett vármegyei adók és az uradalom jövedelmei mellett elsősorban a Déva várához közeli, esetenként viszont a távolabbi harmincadok (Déva, Szászváros, Zajkány–Vulkán, Kolozsmonostor) bevételeit szánták erre a célra. A vámbevételek azonban nem fedezték a rendszeres hópénzkifizetéseket, így a fejedelmi kormányzat 1664-ben Déván egy új sókikötő létrehozása mellett döntött, ezzel garantálva a várórség megfelelő ellátását.

Déva végvárának erősítése mellett lényegi kérdés volt a véghely környéki, temesvári vilájjal szomszédos erdélyi vármegyék határvédelemben is fontos szerepet játszó főispánjának a kiválasztása is. E tekintetben érdemes hangsúlyozni a korábbi időszakokhoz képest bekövetkezett változásokat. Mindenekelőtt azt, hogy a fejedelmi trónra nem készülő, gyakorlatilag teljes uralkodása során oszmán nyomás alatt regnáló I. Apafi Mihály döntései során sok esetben alapozott tanácsadó testülete, a fejedelmi tanács vagy egyes tanácsurainak javaslataira. Ez egyértelműen tetten érhető a déli végek védelmének szervezése esetén, beleértve a Hunyad és Zaránd vármegyei főispán személyének kiválasztását is. Ebből a szempontból kiemelendő a kormányzat azon racionális döntése is, hogy az oszmán hódítás következtében „megcsonkult” Zaránd vármegyét Hunyadhoz csatolták, s ezután a két határ menti vármegyében a helyszínen a fejedelmi hatalmat képviselő főispán személye is azonos lett; 1665-től Kapy György fejedelmi tanácsúr töltötte be a tisztséget.

Kapy tisztségbe iktatása – habár több főúr rossz szemmel nézte hatalmának növekedését – összességében jó döntésnek bizonyult. Zólyomi Miklós török földre szökését követően ugyanis kiemelten fontos volt a Maros-völgy védelmének megszervezése, amire Kapy György nyilvánvalóan alkalmas volt, s mint helyi birtokos maga is érdekelt volt a védelem jól szervezettségében. Főispánként, a vármegyei seregek irányítása mellett, úgyszintén a fejedelmi tanács határozata értelmében, jelentős befolyással bírt a dévai őrség és a térségbeli mezei hadak irányítására. Mindez különösen indokolt volt, hiszen Zólyomi Miklós lázadását követően ugyan rendeződtek a déli végek váruradalmainak tulajdonviszonyai, az országvédelemben a korábbiakban is kevésbé bevonható Vajdahunyad és Marosillye vára azonban az 1660-as évek végére sem bírt komoly hadászati jelentőséggel.

Kapy György emellett a temesvári török tartománnyal fennálló napi szintű ellentétek során is igyekezett az Erdélyi Fejedelemség érdekeit helyi szinten képviselni. A nagyszámú tolvaj térségbeli jelenléte mellett elsősorban a temesvári vilájet és a fejedelemség közötti határ kijelölésének hiánya miatt a kettős adóztatásból adódtak konfliktusok. Az oszmán előljárók katonaságuk ellátása érdekében folyamatosan a számukra adózó térség kiterjedésének növelésére törekedtek. Esetenként csak egy-egy falut vontak hódoltatás alá, ugyanakkor az összefüggő területekre kiterjedő adóztatási törekvések még komolyabb problémát jelentettek az erdélyi kormányzatnak.

Ezek közül a jenői törökökkel szembeni térség esetében megemlíthető a Fehér-Körös melletti, ásványkincsekben gazdag Halmágy-vidék, míg Karánsebessel szemben a Bisztra folyó mellékének egészen az erdélyi Vaskapuig történő kettős adóztatása. A fejedelmi kormányzat az erdélyi bevételek biztosítása és a társadalom védelme érdekében helyi szinten és a Portán történő tárgyalások révén igyekezett mérsékelni ezeket az ellentéteket. A tárgyalások több esetben sikeresek voltak, ahogy azt a Halmágy-vidék adóztatását szabályozó, 1670–1671-re megszülető kompromisszum, továbbá a korszak második felében – Tornya Péter alispán érélyes fellépésének köszönhetően – a karánsebesi béggel kötött, a Bisztra-melléki térség adózását megállapító egyezség is mutatja.

Összességében tehát elmondható, hogy az Apafi-kormányzatnak Déva végvárára és a Kapy György irányítása alatti Hunyad és Zaránd vármegyei seregekre építve sikerült megszervezni a déli végek védelmét a korszak első felében. Emellett, noha a szomszédos vilájak hódoltató törekvései az egész korszakban fennálltak, az erdélyi kormányzat – a lehetőségeihez mérten – a kondomínium miatt felmerülő nehézségekre is reagálni tudott.

THE DEFENCE OF THE SOUTHERN BORDERS OF TRANSYLVANIA IN THE FIRST HALF OF THE APAFI PERIOD

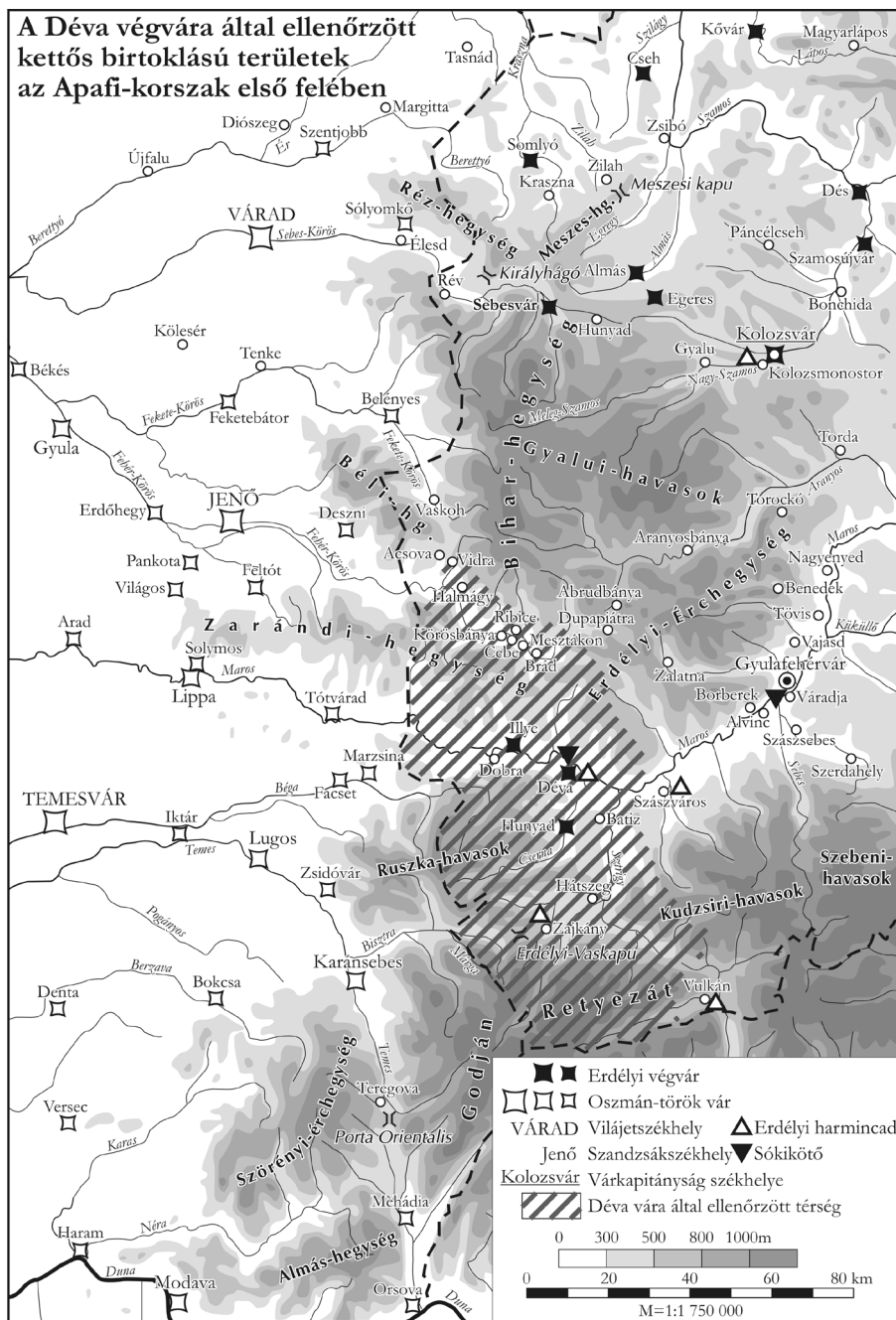
Keywords: *Mihály Apafi I; joint sovereignty; fortress of Déva; Hunyad County; Zaránd County; Miklós Zólyomi*

Due to the consequences of György Rákóczi II's misguided political decision, the period of the so-called crisis of power in the Principality of Transylvania (1657–1662) was very turbulent. The prince's disobedience led to a retaliatory campaign of the Ottoman Empire against Transylvania. As a result, Transylvania became a theatre of war, its operation and defence became disorganised. One of the most significant consequences of the campaigns was the strengthening of the ottoman influence in the region. In the southern part of Transylvania the Ottomans conquered Caransebeş (Karánsebes), Lugoj (Lugos) and the fortress of Ineu (Borosjenő). Due to the lack of a precise demarcation line on the border between the *Vilayet* of Timișoara (Temesvár) and the Principality of Transylvania, and the resulting joint sovereignty (*condominium*), one of the most urgent tasks of Prince Mihály Apafi I and of his government was to reorganise the defence of the southern borders. The aim of the study is to show the way the Transylvanian government managed to respond, based on the fortress of Deva (Déva) and on the armies of the surrounding counties, to the daily challenges posed by the Ottoman presence in the first half of the Apafi period. In addition, special attention is given to the case of Miklós Zólyomi's confrontation with the Apafi government and to his escape to the Sublime Porte. That is because the situation brought new challenges for the Transylvanian government in organising the defence of the southern borders of the principality.

APĂRAREA GRANIȚELOR SUDICE ALE TRANSILVANIEI ÎN PRIMA JUMĂTATE A PERIOADEI APAFI

Cuvinte-cheie: *Mihail Apafi I; condominiu; cetatea de la Deva; comitatul Hunedoara; comitatul Zarand; Miklós Zólyomi*

Datorită consecințelor deciziei politice greșite a lui Gheorghe Rákóczi II, perioada cunoscută sub numele de criza puterii în Principatul Transilvaniei (1657-1662) a fost foarte turbulentă. Obediența principelui a condus la o campanie de represalii a Imperiului Otoman împotriva Transilvaniei. Ca rezultat Transilvania a devenit un teatru de război, funcționarea și apărarea sa devenind dezorganizate. Una dintre cele mai semnificative consecințe ale campaniilor a fost întărirea influenței otomane în regiune. În partea de sud a Transilvaniei otomanii au cucerit cetățile de la Caransebeș (Karánsebes), Lugoj (Lugos) și Ineu (Borosjenő). Din cauza lipsei unei linii precise de demarcație la granița dintre Vilaietul Timișoara (Temesvár) și Principatul Transilvaniei, care a dus la un condominiu pe aceste teritorii, una dintre cele mai urgente sarcini ale principelui Mihail Apafi I și a guvernului său a fost reorganizarea apărării granițelor sudice. Scopul studiului de față este de a prezenta modul în care guvernul transilvănean, bazându-se pe cetatea de la Deva (Déva) și pe armatele comitatelor învecinate, a reușit să răspundă la provocările zilnice generate de prezența otomană în prima jumătate a perioadei Apafi. În plus, atenție specială este acordată cazului confruntării lui Miklós Zólyomi cu guvernul lui Apafi și evadării sale către Poarta Sublimă. Asta deoarece această nouă situație a adus noi provocări pentru guvernul transilvănean în organizarea apărării granițelor sudice ale principatului.

A térképet Nagy Béla (HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, tudományos munkatárs) készítette